

ማስታወሻነቱ

ለባለቤቱ ለወይዘሮ ዚክ ኑሩ

ለልጆቻችን አሜን ስሜ

ዳግም ስሜ

ፍቅር ስሜ

ጽናት ስሜ

ይሁንልን።

ማውጫ

ምዕራፍ 1. ደጎራ በዘመነ ሮም እና እስራኤል ላይ	21
ምዕራፍ 2. ሦስት ሰአንድነት	35
ምዕራፍ 3. ቤተ ክርስቲያን፣ አይሁዳዊነት እና አረማዊነት	48
ምዕራፍ 4. ስደተ-ኔሮ	58
ምዕራፍ 5. የፈለገኞች ስደት፣ የእምነቱ ዐቃቢያን	63
ምዕራፍ 6. በነገሥታት የተመራ ስደት	72
ምዕራፍ 7. የአፍሪካ ክርስትና - አሌክሳንደሪያ እና ካርቱጅ	80
ምዕራፍ 8. ከስደት ወደ መቻቻል	87
ምዕራፍ 9. ከዲሞክራሲያዊ እስከ ታላቁ ቆስጠንጢኖስ	90
ምዕራፍ 10. የክርስትና ዐበይት ክንውኖች በ4ኛው ክፍለ ዘመን	98
ምዕራፍ 11. የካርቱጅ ጉባኤ በቅዱሳት መጻሕፍት ላይ	108
ምዕራፍ 12. ክርስቲያናዊ ጉባኤዎችና ውሳኔዎቻቸው	119
ምዕራፍ 13. ገዳማዊነት	131
ምዕራፍ 14. መሐመድ፣ ማንነቱና እምነቱ - ክፍል አንድ	140
እጋ፣ መሐመድ እና ዐረቦች - ክፍል ሁለት	152
ምዕራፍ 15. የምሥራቅ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን	157
ምዕራፍ 16. የጊላ ቀርነት መንሥኤ	176
ምዕራፍ 17. ቅድመ - ክርስትና በኢትዮጵያ	187
ምዕራፍ 18. ዘመነ ክርስትና በኢትዮጵያ	194
ምዕራፍ 19. ዘጠኙ ቅዱሳን የተስደዱበት መሠረታዊ ጉዳይ	204
ምዕራፍ 20. በኢትዮጵያ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ላይ የተዘጋጁ	207
የመካከለኛው ዘመን የቤተ ክርስቲያን ታሪክ	231
ምዕራፍ 21	231

ክፍል አንድ.....	231
I. የቤተ ክርስቲያን ታሪክ መሠረታዊ መለያዎች	231
II. ትኩረት-ብዙ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ	232
III. ለቤተ ክርስቲያን ታሪክ ምንጮች ምን ይሆኑ?	234
IV. የዘመን ክፍፍል በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ላይ	235
V. ጥቅሙ-ታሪክ ቤተ ክርስቲያን	236
ምዕራፍ 22. የባይዛንታይን ቅድመ - ውድቀት እና ገጽታዋ.....	241
ምዕራፍ 23. ታላቁ ጎርጎሪዎስ (ጎሪጎሪ).....	256
ምዕራፍ 24. እውን ጴጥሮስ ቀዳሚው ጳጳስ ነውን?.....	260
ክፍል ሁለት.....	280
ምዕራፍ 25. አስልምና እና ክርስትና በ7ኛው እና በ8ኛው	
ክፍል በመናት.....	280
ምዕራፍ 26. ሊዮ እና 717.....	285
ምዕራፍ 27. የመስቀል ጦርነቶች.....	295
ክፍል ሦስት.....	307
ምዕራፍ 28. 12ኛው ክፍል በመንገድ ሞልዴንሳውያን	307
ምዕራፍ 29. ኢትዮጵያ፣ ክርስትናና መካከለኛው	
የቤተ ክርስቲያን ታሪክ	316
ምዕራፍ 30. በኢትዮጵያውያን የተከናወኑ ጭብጦች.....	337
ክፍል አራት.....	344
ምዕራፍ 31. ደቂቀ እስጢፋኖስ	344
ምዕራፍ 32. ክፍል አንድ-እስጢፋኖስ፣ አዲስ ይስሐቅ እና	
ከላሾቹ -	355
ክፍል ሁለት-እስጢፋኖስ፣ አዲስ ዘርዓ ያዕቆብ	
እና ከላሾቹ	359
ክፍል ሦስት- እስጢፋኖስ፣ ደቂቀ እስጢፋኖስ	

እና ገድስ አበው ወለገው	363
ምዕራፍ 33. እስጢፋኖስ እና በመነሻቹ	
ጆን ዊክሊፍ (1330-84).....	369
ምዕራፍ 34. ጆን ሁስ፣ ጂርም እና እስጢፋኖስ.....	374
ምዕራፍ 35.- ክፍል አንድ- ሱተር እና 1517	382
- ክፍል ሁለት- ሱተር እና 1517	386
- ክፍል ሦስት- ሱተር እና 1517	389
ዐበይት ክንውኖች በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ	396
ክፍል አንድ:- በታይተስ ኢየሩሳሌም ወደመች.....	396
ክፍል ሁለት:- «ማን ይመስክር?» የነበረ. . .»	402
ክፍል ሦስት:- የጳጳሳቱ ጦስ	412
ክፍል አራት:- የመስቀል ጦርነቶች.....	419
ክፍል አምስት:- ሞልዴንሳውያን እና 1517.....	424
ክፍል ስድስት:- ያልተባረሩት ከነፃነትያን	433
ክፍል ስባት:- የደም ፋና	441
ለገባብ የሚያግዙ የመረጃ መጻሕፍት	448

ACKNOWLEDGEMENTS

First, I would like to thank those people who have collaborated with me in the writing of the book. Zenebe G/Hanna, Minlik Asfaw, Laike Tafesse, Moges Tafesse, Merdassa Kassaye, Dawit Kassaye and Gent T/mariam have given me the benefit of their various and wide experience.

Secondly, I have been fortunate to have had the help and advice, especially from brother Frank L. Good and his wife Connie, Ron & Sharon Wenz, Earl & Mary Ann Gonyaw. Their help is too meaningful and they covered the initial printing cost of this book.

Thirdly, I must acknowledge brothers and sisters of Midland Evangelicals Free Church, usually called Midland Free Church-and my local church Beza Baptist, Addis Ababa. I know this book is the answer of your prayers.

አበርክቶት፡-

በጌታ ዕረፍት ውስጥ ላለችው

ውጭ አናታችን

ለወ/ሮ አዐጺ ማሞ

መግቢያ

የታሪክ ምሑር አይደለሁም፤ ግን ደግሞ ታሪክ እውዳለሁ፤ ከልጅነቴ ጀምሮ አደምጣቸው የነበሩ መሠረታዊ ጭብጦች እያደግሁ በሄድኩ ቁጥር እንደ ጠቀሙኝ እርግጠኛ ነኝ፤ እንዳነጻጽር፤ እንዳገናዝብ፤ እንጥራ አስቤ እንድወለን እግዘውኛል።

ይልቁኑ፤ ያደመጥኳቸውም ሆኑ ያነበብኳቸው «ታሪኩተኮር» ገለጻዎችና መረጃዎች ትናንትን በአግባቡ እንድመዝነው፤ ዛሬን በመኖር እንድገልጸው፤ ነገን ደግሞ ለተከታዩ ትውልድ ሊያሳስብ፤ ሊጠቅምና ሊያግባባ የሚችልን ተነባቢ ጽሑፍ እንዳዘጋጅ ረድተውኛል።

ይህ ጽሑፍ የነጠረ የታሪክ ስነድ አይደለም፤ ይህን ለማድረግ አቅሙም ልምዱም የለኝም፤ ግና ትናንት ምን እንደ ተፈጸመ የማያውቅ ክርስቲያንም ሆነ ቤተ ክርስቲያን መቅሙ ቢስ ሊሆኑ እንደሚችሉ ማመኔ ብቻ <ለምን ለመንደርደሪያ የሚያግዝ ቅኝተ - ቤተ ክርስቲያን አይኖረንም?> አለኝ። ከዚህም የተነሣ፤ ከጥንቱና ከመካከለኛው የቤተ ክርስቲያን ዘመናት ክንውኖች ውስጥ የጠቀሙኝን ጥቂት መሠረታዊ ትምህርቶች የጊዜ ቅደም ተከተልን ከግምት ስጥቼ አለፍ አለፍ አያልኩ ጻፍኩኝ። ይህንንም ያደረግኩት መመካከር እንድንችል፤ መተያየትን መመሪያችን እንድናደርግና የታሪክ ባሰቤት ሕያው እግዚአብሔር እንደ ሆነ ማወቁን ለማሳወቅ ፈልጌ ነው።

የታሪክ ምሑር አይደለሁም ማለቴን አትዘንጉብኝ፤ ከዚህም የተነሣ፤ ሊታረሙ የሚገባቸው ጉድለቶች ቢኖሩ፤ ሊዳብሩና ሊፋፉ ግድ የሚያስች መረጃዎች ቢገኙ፤ በተከታይ ሥራዬ አስተካክላለሁ።

ኢትዮጵያ-ተኮር በሆኑት ዝግጅቶቼ የኤለ አይ ኤም የቀድሞ የታሪክ ቢጋርን፤ የኢትዮጵያ ቃለ ሕይወት ቤተ ክርስቲያን የታሪክ መጻሕፍትን፤ የኢትዮጵያ ወንጌላዊት መካነ ኢየሱስ ሥራዎች በመኖራቸው ለማንበብ፤ ለመጠቀም በመቻሌ ደስ ብሎኛል።

እንባቢያን ሆይ፤ ማንበብን የመስለ የበረከት መንገድ ያለ አይመስለኝም፤ ከዚህም የተነሣ፤ እርስ በርስ በተጋመዱት ፊደላትና ቃላት አማካኝነት እንናበብ!

መልካም የንባብ ጊዜ!

ስሜ ታደሰ

ስለ ሁለተኛው እትም

«የጽሑፉ ሥራ ሽንፍላ እንደ ማጠብ ነው፤» የሚል ወዳጅ አለኝ። አባባሉ ጽሑፍ ፍጹም ሆኖ አይጠራም ለማለት ነው፤ ከዚህም የተነሣ የተደጋገመ አጠባ ማድረግ፤ ፈልቅቶ ለማየት መጣር የእውነተኛ አጣቢ ሥራው ነው፤ ማጽዳቱ በሙልዐት ዛሬ እና ነፃ ባይሰካለት ለተነፃ ወዲያም በመዘጋጀት ራሱን እውነተኛ ተወራ፤ ታራሚ አድርጎ ማቅረብ አለበት።

ልክ እንዲሁም የመጀመሪያው እትም ለአደባባይ ከሙባቃቱ በፊት ከፍተኛ ጥረት እንደ ተደረገበት አውቃለሁ። ተካቢ ሆኖ በሰው እጅ ከገባም በኋላ ሥራው ስላልቆመ በዘግብኩት ላይ የተሻለ ውጤት እና ድል ለማስመዝገብ እኔም ሆነኩ አንባቢዎቼ የየበኩላቸውን አስተያየት እና እርማቶች «በየገንትና በመካከለኛው ዘመን የቤተ ክርስቲያን ታሪክ» ሥራ ላይ አቅርባችኋል። ሁላችሁንም ከልብ አመሰግናለሁ።

እንግዲህ ሁለተኛው እትም ይኸው። በውስጡ ፈደላት ተስተካክለው፤ ቁጥሮች በአግባቡ ተሰልተዋል፤ የሀሳቡ አደራደር ተገብኝቷል፤ እንዲሁም ግምቶች ሊታረሙ በሚችሉበት አቅም ተቃኝተዋል። እርግጥ፤ «ስብዕና»ን «ስብሰና» በማለት እንዲስተካከል የተጠየቀበት ጥያቄ ብቻ ተፈጻሚ አልሆነም። ያልሆነው ምክሩ ስሕተት ስለሆነ አይደለም፤ ልክ ነው ሰብ=ሰው ስለሆነ፤ ግና በአጠቃቀም ስሕተት የተለመዱ አባባሎች እና የመገናኛ ብዙሀን ተጽዕኖ አድራሽነት በድግግም ወደ «ስብዕና» ስለ ሄደ ያንኑ እንዳለ ትቼዋለሁ።

ከዚህ ውጭ ግን ሁሉም ተሞክሯል፤ የእግዚአብሔር ፈቃድ ሆኖ ሦስተኛ እና አራተኛ የገትመት ዕድል ካመጣም ይኸው «ሽንፍላን የማጠብ ሥራ» ዘላቂ ይሆናል። በዚህ ዝግጅት ግን ለማቸውን ሳልጠራ የማላልፈው እውነተኛ ባለ አደራዎች አሉኝ፤ ቀዳሚው አቶ ለዐክ ታፈሰ ነው ከዳር ዳር መጽሐፉን ከመገባኝት ባሻገር በእውነተኛ እርማት የተጋልኝ፤ እርሱን ተከትሎ አቶ

ጌታቸው ታደሰን፤ እንዲሁም አቶ ተሻገር ሞላ፤ አቶ መኮንን ወንድሙ፤ አቶ ሰይድ ደልዋቶ፤ አቶ ዳንኤል ጽጌ፤ አቶ ጌታሁን ሔራሞ፤ አቶ ጳውሎስ ፈቃዱ፤ አቶ ዳዊት ጸጋዬ፤ ወ/ት ገነት ተ/ማሪያም እና ወንድሞቼ መኮንን፤ ጳውሎስና የሴፍ የሰጡት እርማት መቼውም እንዳልረሳቸው አድርጎኛል፤ ልዑል የሆነው ጌታ ሥራቸውን ሁሉ ይባርክ!

በድጋሚ በዚህ እትም ላይ እንደ ቀደመው ማሰወቅ የምፈልገው እኔ ታሪክ አፍቃሪ እንጂ፤ ታሪክ ጸሐፊ ባለመሆኔ የአደረጃጀት አቅማ ስለ በሆነባቸው ስፍራዎች ሁሉ «ይቅርታችሁን» እናፍቃለሁ፤ ምክራችሁንም ለማድመጥ ዝግጁ መሆኔን አረጋግጣለሁ።

ይህም ደግሞ ለከፍል ሁለት ዝግጅቱ አጋዥ ይሆናል፤ አሁን ከ17ኛው ክፍል ዘመን ጀምሮ እስከ አሁን ድረስ ያለውን የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ቅኝት በመሥራት ላይ ነኝ፤ ይህ ከቀደመው ጋር በተያያዥ ሁኔታ እንዲቀመጥ የአቅሜን በማድረግ ላይ እገኛለሁ። እኔ እና ቤተሰቤ ይህን እያሰብን ብንሠራም፤ ፈጻሚው እግዚአብሔር ነውና ለውጤት አንድንበቃ ምክርና ጸሎታችሁ አይለየን።

መልካም ንባብ

ስሜ ታደሰ

የቤተ ክርስቲያን ታሪክ

የታሪክን ምንነት ለመረዳት የገዛ ማንነትን መገንዘብ በቂ ነው። «እኔ በአንድ ወቅት ተወለድኩ፣ ያኔ ዕድገቴ ያልተጠናቀቀ ስለ ነበረ ማደጌ ቀጠለ፣ ዛሬ ደግሞ ታሪኬ ገና ዳር አልደረሰም።» ይህ አካሄድ እና የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ትንታኔ ተመሳሳይ ነው።

«የሰው የማሕፀን ዕድገት → መወለድ → ሕፃንነት → ልጅነት → ወጣትነት → ጎልማሳነት = የቤተ ክርስቲያን ታሪክ»

ወደ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ዘው ብለን ከመግባታችን በፊት፣ ለግንዛቤ እንዲረዳን የተወሰነ የማብራሪያ (የመከታተያ) ዘዴዎችን አብረን እንመልከት።

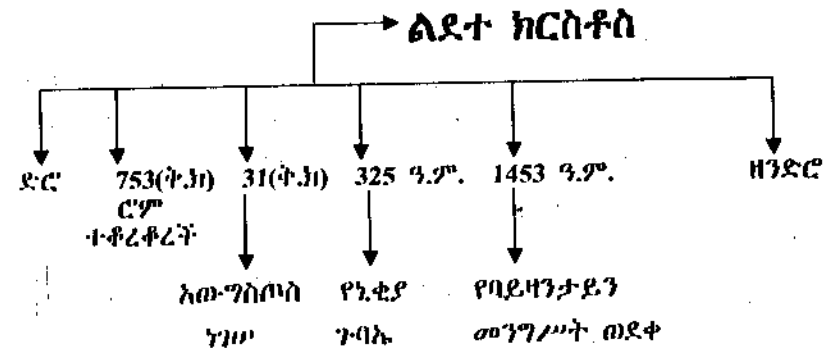
የታሪክ በገባን በቅጡ ለመረዳት የቆጠራ ስልትን እንተዋወቅ፣ ለምሳሌ፣ የሮም ከተማ በ753 ዓ.ዓ. ተቆረቆረች።

- የሮማ ንጉሠ ነገሥት አውግስጦስ፡- ከ31 ዓ.ዓ.-14 ዓ.ም. ድረስ ገዢ።
- የኒቂያ ጉባኤ በ325 ዓ.ም. ተካሂደ።
- የባይዛንታይን መንግሥት (The Byzantine Empire) በ1453 ዓ.ም. ተሸንፎ ወደቀ።
- የፈረንሳይ አብዮት በ1789 ዓ.ም. ፈነዳ።

ከእነዚህ ናሙናዎች አንዱ አውግስጦስ በ31 ዓ.ዓ. የሮማ ንጉሥ ነገሥት ነበር ሲባል፣ ንግሥናውን ክርስቶስ ከመወለዱ 31 ዓመት በፊት ጀመረው ማለት ነው። ይህ አቆጣጠር ቁጥሩ በጨመረ ጊዜ ሁሉ፣ ታሪኩ ክርስቶስ ከተወለደበት ወቅት እየራቀ እንደሚሄድ መረዳት ተገቢ ነው። ለምሳሌ፣ የሮም ከተማ የተቆረቆረችው በ753 ዓ.ዓ. ቅድመ-ክርስቶስ ነው። እንግዲህ ከክርስቶስ የልደት ታሪክ መነሻ በማድረግ ስንመለከት፣ አውግስጦስ መግዛትን . . . በ31 ዓ.ዓ፣ የሮም መቆርቆር . . . በ753 ዓ.ዓ መሆኑ ነው። ትንሹ ቁጥሩ በቅድመ-ክርስቶስ (ቅ.ክ) አካሄድ ለክርስቶስ ልደት የቀረበ ብቻ ሳይሆን፣ ለአኛም የቀረበ ነው። ቁጥሩ እየጨመረ በሂደ

ቁጥር፣ ከእኛ ብዙ እንደ ራቀ መገንዘብ ተገቢ ነው። AD= Anno Dominin በላቲን የጌታ ዓመት ማለት ነው፤ አቻው ዓመተ ምሕረት ወይም ድገረ-ክርስቶስ (ድ.ክ) ነው። የዚህ አካሄዱ የዓ.ዓ. (B.C) ተቃራኒውን ይይዛል።

ለምሳሌ፣ የኒቂያ ጉባኤ በ325 ዓ.ም. (ድ.ክ) ተካሂደ። የባይዛንታይን መንግሥት መውደቅ በ1453 ዓ.ም. (ድ.ክ) እውን ሆነ። ይህ መጽሐፍ መጀመሪያ ከታተመበት ጊዜ፣ ከ2001 19.ም አሁን እኛ ካለንበት ዓመት እኒያ 1453 ይቀርባል፤ ትንሹን ቁጥር የያዘው ደግሞ ያርቀናል። ለክርስቶስ ልደት እየቀረቡ ያሉ ቁጥሮች፣ ለእኛ እየራቁ መሆኑን ልብ እንበል።

ገለጸ ዘመኖች ወይም ዘመናት «Centuries» ላይ፣ ዘመን፡- መቶዎች ዓመታትን በአንድ ላይ ይዞ የሚጠራ የጊዜ ቀመር ነው። ለምሳሌ፣ 1ኛው ክፍለ ዘመን (1-100) የታሰበበት አካሄድን ያመለክታል። ይኸውም ከክርስቶስ ልደት እስከ 100 ዓ.ም. ድረስ ያለው ነው። 2ኛው ክፍለ ዘመን 101-200 ድረስ ያለ ነው። 3ኛው ክፍለ ዘመን 201-300 ድረስ ያለውን ይጠቁማል።

ሁልጊዜ የክፍለ ዘመኖች መጠሪያ ከገዛ ቁጥራቸው መነሻ ላይ በአንድ ቁጥር ይበልጣሉ። ለምሳሌ፣ 3ኛው ክፍለ ዘመን የሚጀምረው 201 ላይ ነው። ሦስት ከጅማሬው ቁጥር ከ2 በአንድ ይበልጣል። በቀጣዮቹም አካሄዱ ተመሳሳይ ነው። እንግዲህ፣ «ታሪኩ (ክንውኑ) መቼ ሆነ?» ለሚለው የክፍለ ዘመን ጥያቄ፣ ምላሹን በጅማሬው ቁጥር ላይ አንድ በመጨመር መገንዘብ ይቻላል። ይህ

ግን በባለ ሦስት ቤት ቁጥሮች ላይ ብቻ የሚሠራ ነው።

ባለ አራት ቤት የዓመት ቁጥር ሲገጥመን ለየት ይላል። ለምሳሌ፣ የጣሊያን የሥነ መለኮት ጠበብት የሆነው ቶማስ አኩዌናስ (Thomas Aquinos) በ1225 ተወለደ። የራሺያ የልብ ወለድ ደራሲ የሆነው ዶስቶቪስኪ (Dostoyevsky) በ1881 ሞተ የሚለውን ለመቁጠር አንድን ቁጥር በሁለተኛው ቁጥር ላይ መጨመር ተፈላጊ ይሆናል። የዮማስ አኩዌናስ 1225 ሁለተኛ ቁጥር ላይ አንድ ሊደመርበት፣ ሦስት በመሆን ክፍለ ዘመኑን 13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ያደርገዋል። የዶስቶቪስኪ 1881 በቀዳሚው ሁለተኛ ቁጥር 8 ላይ አንድ ሲጨመር፣ 19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ያደርገዋል።

አሁን ያለንበትን ለመገንዘብ፣ 20ኛው ክፍለ ዘመን 1901-2000 ተቆጥሯል። ይህ መጽሐፍ በመጀመሪያ የታተመው (እ.ኤ.አ.) በ2009 ነው። ይህም 2001-2100 ውስጥ ስለሆነ፣ በሁለተኛው ላይ አንድ ተጨምሮበት 21ኛው ክፍለ ዘመን ውስጥ ያስገኘ ናል።

ይህ አቆጣጠር እንዴት እና መቼ ተጀመረ?

አቆጣጠሩን መቼ እንደ ተወለደ የማይታወቅለት የጣሊያኑ መነኩሴ ዲዮናይሊየስ (Dionysius) እንደ ፈለሰመው ይታወቃል። ይህ ስው በ500 ዓ.ም. አካባቢ ታዋቂ እና ሁለገብ እውቀት ስለ ነበረው፣ የጊዜን ቀመር ለማበጀት ወሰነ። ይህንንም ከመሞቱ 525 በፊት አደረገው፣ ዲዮናይሊየስ ክርስቶስ ሮም ከተቆረቆረች ከ753 ዓመታት በኋላ ተወለደ በማለት ልደተ ዓመቱን «የጌታ ዓመት» (Anno Domini) ብሎ አንድ (1) ብሎ ቆጠረ፤ እናም ከልደቱ በፊት የነበረውን ጊዜ ሁሉ ቅድመ-ክርስቶስ በማለት ለቆጠራው ድጋግ ሰየ።

በዚህ የአቆጣጠር ስልት ብዙ የታሪክ ቀማሪያን፣ የዲዮናይሊየስ ቀመር በኢየሱስ የልደት ዓመት ላይ መሰከርን ፈጥሯል ይላሉ። በአነሳሱ ግንዛቤ ክርስቶስ የተወለደው ከ4 ቅ.ክ - 7 ቅ.ክ ባለው ጊዜ ውስጥ ሊሆን፣ 4ኛው ቅ.ክ የተሻለው ትክክለኛ ነው በማለት

የቀማሪው ቆጠራ ስሕተት እንዳለው ይዘግባሉ።

ይህ ዘገባ ልክ ሊሆን ይችላል፣ ያ ማለት ግን ክርስቶስ ከወቅቱ በ4 ዓመት ቀድሞ ተወልዷል ወደሚለው ድምዳሜ አያመጣም። ይልቅ፣ ዲዮናይሊየስ ያለበው ልኬት አራት ዓመት ቀድሟል የሚለው ግንዛቤ የተሻለው መግባቢያ ነው። በአሁኑ ወቅት የዚህ ስው የቆጠራ አካሄድ፣ ዓለም አቀፋዊ ተቀባይነት ስላለው፣ ታሪክን ባለናን ቁጥር በዚህ መጠቀማችንን ልብ አንበል።

የዲዮናይሊየስ (Dionysius) የአቆጣጠር ስልት ዓለም አቀፍ ዕውቀትን ያገኘበት ዓመተ-ት፡-

- በ644 ዓ.ም በዊትባይ (Whitby) በተደረገው የእንግሊዝ ሲኖድ ተቀባይነት ኖረው።

- በ965-972 ዓ.ም በመንበሩ ላይ የነበሩት የሮም ሊቃነ ጳጳሳት የሐኒስ 13ኛ አቆጣጠሩን በሮም ተቀባይነት እንዲያገኝ አስደረጉ።

- በ11ኛው ክፍለ ዘመን አያንገራገሩ ከቆዩት የአውሮፓ አገሮች ውስጥ አብዛኞቹ ተቀበሉት።

- በ14ኛው ክፍለ ዘመን ስፒን ተቀበለችው።

- እስከ 15ኛው ክፍለ ዘመን የምሥራቁ ዓለም የሆነው የግሪክ ቋንቋ ተናጋሪ የሆኑት የባይዛንታይን መንግሥት ተዳዳሪ አገራት አቆጣጠሩን ተቀበለው አጸኑት።

ቅንፈ ዘመናት እና ፍቺያቸው፡- የቤተ ክርስቲያን ታሪክን በአግባቡ ለመገንዘብ አጋዥ ከሆኑት አንዱ የቅንፍ ዘመናትን ምንነት በአግባቡ መረዳት ነው። ይህን ደግሞ በምሳሌ እናቅርብ፡-

ማርቲን ሉተር (1483-1546)

ጆን ቡንያን (1628-88)።

በዚህ ገለጻ የመጀመሪያው - ሉተር በ1483 ተወለደ፣ በ1546 አረፈ የሚል ፍቺ ይደዛል። ይህ ማለት ሉተር ሁለት ክፍለ ዘመናት ያለበትን ዓመቶች በመንካቱ እንዳለ ተጻፈ።

የቡንያንን በተመለከተ ግን 1628 መወለዱን ገልጾ፣ በሠረዝ ያለው 88 የሚያመለክተው መሞቱን ነው፣ እጻፉ እንደ ሉተር

አራት ቤት ያልሆነበት ምክንያት፤ ሞቱ በዚያው የክፍለ ዘመን ክልል ከመሆኑ የተነሣ፤ 1688 ከማለት ይልቅ፤ 1628-88 ተመራጭ ይሆናል።

ይህ የቅንፍ ቆጠራ ግን በንጉሠ ነገሥታት፤ በልዑላን፤ በፕሬዝዳንቶች፤ በጳጳሳት፤ በፓትሪያርኮችና በመሳሰሉት የሚሰጠው ትርጓሜ ይለያል። ለምሳሌ፤ ሣልላዊ አቶ (Otto III) (1039-56)፤ ዘጠነኛው ፖፕ ፒየስ (Pope Pius IX) (1846-78) የሚል ቅንፍ ብናገኝ፤ አቶ የሮም ንጉሠ ነገሥት በመሆን የጀመረበትን 1039፤ እንዲሁም በዚያው ክፍለ ዘመን ንግሥናውን የጨረሰበት 1056 መሆኑን ሲያሳውቅ፤ የፖፕ ፒየስም ፓትሪያርክነት የጀመረውና የጨረሰው ከ1846 እስከ 1878 መሆኑን በመግለጥ ስለሚያገለግል፤ ከተድሞዎቹ ይለያል። የእነዚህን ስዎች የልደት እና የሞት ዓመት መግለጽ ካስፈለገ፤ በተለየ ማብራሪያ ውስጥ መክተት ይቻላል።

የሮማውያን ቁጥሮችና አገልግሎታቸው

የቤተ ክርስቲያን ታሪክን እያጠናን በሄድን ቁጥር፤ እብዛኞቹ የተዘጋጁ የታሪክ ድርሳናት የሮማውያንን የቁጥር አጠቃቀም በተግባር ላይ እውሰውት ይገኛሉ። ለምሳሌ፤ ሣልላዊው አቶ የተጻፈለት «Otto III» ተብሎ ነው። ጳጳሱ ፒየስ የተጻፈለት «Pius IX» ተብሎ ነው፤ የቁጥሩም ትርጉም ሦስት እና ዘጠኝ ነው። ከዚህም የተነሣ፤ ቁጥሮቹን መተዋወቅ ለመግባባት አጋጥሞት ስላለው ፍንጭ ሰጪ ዝርዝር እንደሚከተለው ተቀምጧል፡-

I	1	XI	11	XXI	21
II	2	XII	12	XXII	22
III	3	XIII	13	XXIII	23
IV	4	XIV	14	XXIV	24
V	5	XV	15	XXV	25
VI	6	XVI	16	XXVI	26
VII	7	XVII	17	XXVII	27
VIII	8	XVIII	18	XXVIII	28
IX	9	XIX	19	XXIX	29
X	10	XX	20	XXX	30

I=1፤ V=5፤ X=10 ነው። እነዚህ ቁጥሮች ወይ ተደጋግመው ወይም ለፍራ ቀያይረው መምጣታቸውን ልብ በሉ። በትይዩ፤ መቼም ቢሆን I ከV ወይም ከX ጎሳ ከመጣ፤ የቁጥሩን መጠን ይጨምራል። VII=7 ነው። XIII=13 ነው። ከእነዚህ V ወይም X ፊት I ከመጣ፤ ቁጥሩን በአንድ ይቀንሳል። IV=4 ነው። IX=9 ነው። ይህን ሁልጊዜ መረዳት ተገቢ ነው።

የታሪክ አጠናን ስልትን በተመለከተ የገብረ ሕይወትን ሦስቱን መስዚያዎች መጠቀም ተገቢ ይሆናል። ሰውየው በ1914 በጸፉት «አፄ ምኒልክ እና ኢትዮጵያ» መጽሐፍ ገጽ 3 ላይ ይህን የሁልጊዜ ተነሽ ነጥብ እስፍረዋል፡-

« . . . ታሪክን መማር ለሁሉ ሰው ይበጀዋል፤ ለቤተ መንግሥት መኮንን ግን የግድ ያስፈልገዋል፤ . . . ስሕተትንና በጎነትን አይቶ ለመንግሥቱና ለእገሩ የሚበጀውን ያውቅ ዘንድ ማወቅ አለበት . . . ይህ የታሪክ ትምህርት ግን የሚጠቅመው እውነተኛ የታሪክ ትምህርት ሲሆን ነው። እውነተኛውንም ታሪክ ለመጻፍ ቀላል ነገር እይደለም። የሚከተሉት ሦስት የእግዚአብሔር ስጦታዎች ያስፈልጋሉ፤

መጀመሪያ፣ ተመልካች ልቦና የተደረገውን ለማስተዋል፤ ሁለተኛ፣ የማያዳላ አእምሮ በተደረገው ለመፍረድ፤ ሦስተኛ፣ የጠራ ቁዋንቁዋ አገባብ የተመለከቱትንና የፈረዱትን ለማስታወቅ ይረዳል . . . ያገራችን የታሪክ ጸሐፊዎች ግን በእነዚህ ነገሮች ላይ ጋጢአት ይሠራሉ፤ በትልቁ ነገር ፋንታ ትንሹን ይመለከታሉ፤ ለእውነት መፍረድም ትተው በአድልዎ ልባቸውን ያጡበባሉ፤ እጻጻፋቸውም ድብልቅልቅ እየሆነ ለአንባቢ አይገባም . . . » ይላሉ።

እኚህ ሰው ያዘጋጁት መስፈርት በዚህ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ እንደ አንድ መለያ መወሰዱን ልብ ማሳቱ ተገቢ ነው።

ታሪክ - የቤተ ክርስቲያን ታሪክ - ሥነ ታሪክ

የቤተ ክርስቲያን ታሪክን የምናጠናበት መሠረታዊ ምክንያት፣ «እኛ ሁላችን ሰው ሆነን የመገኘታችን ምሥጢር ነው።» እያንዳንዳችን ያለ ሌላው ለመኖር የምንችል ፍጡራን አይደሉም፤ በደሴት፣ ወይም በኩሬ የምንመስል አይደሉም፤ የእያንዳንዳችን ምንነት ትርጉም የሚኖረው በተሻለ ራሳችንን በመገንዘብ ሳይሆን፣ ራሳችንን ከሰው ልጅ መሆኑ ታሪክ ውስጥ በማስገባት ትናንትን፣ ባሬን እና ነገን በማገናከብ ብቻ የምናገኘው ውጤት ታሪክ ነው፤ እርሱ ደግሞ በጀረት ይመስላል።

ሥነ - ታሪክ የጊዜ ትስስርን በመቆንፀል ሳይሆን፣ በማገጣጠም ትክክለኛውን ምስል የሚያስረዳ ሂደት ነው። እስራኤላውያን በዘዳግም 26:5-8 የአባቶቻቸው ታሪክ (ገድል) ለዛሬዎቹ መሠረት ባይ መሆኑን ተገንዝበው ያጠኑትና ይረዱት ዘንድ ታዘዘዋል።

« . . . እንተም በእምሳክህ በእግዚአብሔር ፊት እንዲህ ብሰህ ተናገር፤ አባቴ ዘላን ሶርያዊ ነበር፤ ከጥቂት ሰዎችም ጋር ወደ ግብፅ ወርዶ አዚያም ተቀመጠ፤ ታላቅ፣ ጎደልና ቁጥሩ የበዛ ሕዝብ ሆነ፤ ግብፃውያን ግን ከባድ ሥራ በማሠራት እንሰላቱን፤ እሠቃዩንም፤ ከዚያ በኋላ የአባቶቻችን እምሳክ ወደ ሆነው ወደ እግዚአብሔር ጮኸን፤ እግዚአብሔርም ጩኸታችንን ሰማ፤ ጉስቁልናችንን፤ ድካማችንንና የተ ፈጸመብንን ግፍ ተመስከተ. . . »

ይህ ትእዛዝ ታሪክን እንድናጠና፤ ተራርቀን ሳይሆን ተቀራርበን፤ ተለያይተን ሳይሆን ተቀባብለን እንድንኖር ያደርጋል። በመሠረቱ፣ በሥነ ታሪክ ውስጥ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ማዕከል ክርስቶስ ነው፤ ሞቱ፣ ትንሣኤው፣ ዕርገቱ፣ ትምህርቱ፣ ተአምራቱ፣ ኑሮው በአጠቃላይ ሁለንተናዊ ማንነቱን ተገንዝበን በተኖረው ለመኖር ስንል እናጠናለን።

አጠቃላይ የጥናቱ ጥቅሞች

1. ኢትዮጵያዊ በአገራዊ ወገናዊነቱ ስለ አፄ ቴዎድሮስ፣ ስለ አፄ ምኒልክ፣ ስለ አፄ ዮሐንስ፣ ስለ ራስ አሉላ አባነጋ፣ ስለ ተፈሪ መኮንን ማጥናት እንደሚቋምጥ ሁሉ፣ ክርስቲያን ክርስቲያናዊ በሆነው አጀንዳው ወገናዊነትን ለክርስቶስ፣ ለሐዋርያው ጳውሎስ፣ ለሐዋርያው ዮሐንስ፣ ለፖሊካርፕ. . . በማድረግ ባለጉዳይነቱን ያረጋግጥበታል።

2. የመነሻ ደንራን ማወቅ ዛሬን በአግባቡ ለመኖር እና ለመግለጽ፣ አንዲሁም አቅጣጫን በትክክል ለመተላለፍ ያግዛል።

3. የእግዚአብሔር መንግሥት ዓለምን ሁሉ ሲሸፍንና ሊለውጥ ይገባዋል፤ በማይደረግ 13 ሳይ እርሻ ዱቄቱን በመልዓት እንደሚያዞካ (እንደሚለውጥ) ተወስቷል። ክርስቲያኖች ወደ ሰዎች ሁሉ ሲደርሱ፣ ስለ እምነታቸው ከመሆኑ ግንዛቤ ጋር መንቀሳቀስ አለባቸው፤ ለሚጠየቁት ብቻ ሳይሆን፣ ላልተጠየቁትም መሆኑ መልስ ለመስጠት መዘጋጀት ስለዋቂነት ወሳኝ ነው።

4. «ታሪክ ራሱን የማይደግምበት ሁኔታ» አለ። ስለ ትናንት ያጠናነው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ይዘን ልንቀጥልበት የሚገባውን ብቻ የሚያመለክት ሳይሆን፣ «በእናንተው ይብቃ» ብለን የቀድሞውን ጥፋት (ስሕተት) ሳለመድገም ይረዳል።

5. ዛሬ ሳይ የክርስትና ታሪክ «እኔ ነኝ ባለቤቱ» በሚሉ በርካታ መቶ እምነቶች ታጥሯል። እኒህ ሁሉ ከየት ተፈለፈሉ? ምላሹን ሊስጠን የሚችለው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ብቻ ነው።

6. የዛሬ የቤተ ክርስቲያን መሪዎች አጥቢያቸውን በአግባቡ ለመምራት፣ ትክክለኛ (ተገቢ) አቅጣጫን ይዘው አንዲዘልቁ፤

በተወሰነ ደረጃም ፍሬያማ እንዲሆኑ በወላኝነት ትናንት የነበረው ዝክር ሰዓሪና ለነገ የአገልግሎት መሣሪያ ይሆንላቸዋል።

7. በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ በጽናት ያለፉ ሰዎች፣ ሰማዕታት፣ በምሳሌነት የተሞሉ የድንቅዬ ሰዎችን ታሪክ በተያያዥነት ማጥናት የእኛን መንፈስ ያነቃቃል፤ የፊታችንን በማየት ወኔያም፣ ጀግና፣ ሰፍራ የሚጓጓ ሠራዊትን ይፈጥራል። ከዚህም የተነሣ፣ የቤተ ክርስቲያንን ታሪክ ማጥናታችን ተገቢና ወቅታዊ ነው።

ምዕራፍ አንድ

ደገራ በዘመነ ሮም እና እስራኤል ላይ

ዘንድሮ ላይ ቆመን ስለ ወቅቱ የዓለም ሁኔታ ለመነጋገር ብንፈልግ፣ ጋዜጣው፣ መጽሐፉ፣ ቱሌቪዥኑ፣ የመረጃ መረቦች እና መሰል የሥልጣኔ መግለጫዎች ስለ ብዙ ነገሮች አንድናውቅ እና እንድንገነዘብ መርዳታቸው አይቀሬ ነው። ከዚህም የተነሣ፣ አሰመረጃ የሆነ ሰው የዘመኑ ሰው አይሆንም፤ ክርስትና ባቆጠቆጠበት ዘመን ስለ ነበረው ጊዜ ግን እንዲህ ወዲያው ለመናገር አይቻልም፤ ወደ ጎላ 2000 ዓመታትን ተመልሶ ማጤን ግድ ይሆናል። ለማያያዝም ሆነ ለማጠናከር ስለ ሮም እና እስራኤል በመገኘት የያዘውን ልዕስ መንግሥት - የክርስትና የመነሻ ስፍራን በመገንዘብ ተያያዥን የጥበረተሰቡ አጠቃላይ እና እሴት በመመርመር የዛሬን ሁኔታ መተረክ ተገቢ ይሆናል።

ሀ. የሮም መንግሥት

በአንደኛው ክፍለ ዘመን ኢየሱስ በነሰረበት የሮማ መንግሥት በሜድትራኒያን ክልል ያሉትን የአውሮፓ አገሮች፣ ሶሜን አፍሪካንና መካከለኛው ምሥራቅን ይገዛ ነበር። ይህ መንግሥት በአደረጃጀቱ በርካታ ብሔር ብሔረሰቦችን እና በርካታ የሃይማኖት ክፍሎችን በሚያስተናግዱ አባላት የተያያዘ ነበር። የሮም መንግሥት አገዛዙ ሦስት መሠረታዊ አጋሪዎችን ይዟል።

1. ትስስርን ያጠበቀ ፖለቲካዊ ታማኝነት፡- ገዢው አንድ ነው። ንጉሠ ነገሥቱ መንግሥቱንም ከጣሊያን ዋና ከተማ ከሮም በመነሣት መረቡ ወደ ሁሉም ይዘረጋል። ከተማዋ በጽኑ ክፍለ ዘመን ቅድመ-ክርስቶስ ተመሥርታለች። በ753 በዚያን ወቅት ደግሞ በእስራኤል እነ ኢሳይያስ እና ሆሴዕ በሕይወት ይኖሩ ነበር። ለሁለት መቶ ዓመታት ያህል በንጉሠ ነገሥት ከአስተዳደሩ በጎላ በ510 ዓ.ዓ. (ቅ.ክ) ለውጥ (አብዮት) ተካሄደ። የሮም አገዛዝ የሪፐብሊካዊ ቅርጽን ያዘ፣ አስተዳደሩ ተፈላጊ የሆኑ የቀደመ-የአስተዳደር ዘይቤዎችን (Aristocratic) በመውሰድ ዲሞክራሲያዊ ዝርያዎችን በመቀየጥ ሥራውን ጀመረ።

የሪፐብሊክ ጽንሰ አሳብ አስተናጋጅ የሆነው መንግሥት «ገዢን ብቻ ያማከለውን» የቀደመውን መንግሥት ጥሎ ሥልጣንን በብዙዎች እጅ አደረገ። በጊዜው እነዚህ «ብዙዎች» የተባሉ የገዢው መደብ አባላት ተብለው ሲፈረጁ የሚችሉ አቅመኞች ነበሩ።

ከ3ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ቅድመ-ክርስቶስ ላይ ሲደርስ፣ በሮም መንግሥት እና ሮም በምታስተዳድራቸው አገሮች በአብዛኞቹ ቀውስ ሰፈነ፣ ብጥብጥ አየለ፣ ተስፋ የተጣለበት ሪፐብሊክ ተሰነጣጠቀ። በዘመነ መሳፍንቱ ደም መፋሰስ እና መናቆር በማየሱ፣ በአንድ ላይ ለማኖር የአንድ ጠንካራ መሪ መገኘት ወሳኝ ነበር፤ እናም በዚህ አካሄድ በ102 ዓ.ዓ. (ቅ.ክ.) የተወለደው ጁሊየስ ቄሣር (Julius Caesar) ተመቻችቶ ተገኘ። ይህ ሰው በወታደራዊ የአስተዳደር ብቃቱ፣ በፖለቲካዊ ጉዳይ ላይ የአግባቢነት አቅሙ በመንግሥታት ታሪክ ውስጥ ወደር-የለሹ ሰው አስብሎታል።

ጁሊየስ ቄሣር የሮምን መንግሥት ከተቃወሰበት አንሥቶ መረጋጋትን እያሰፈነ ሳለ፣ በ44 ዓ.ዓ. ተገደለ። ግድያው በሪፐብሊክ አስተዳደር ይታመኑ በነበሩ ሰዎች ቅንብር የተፈጸመ ነበር።

በጁሊየስ ቄሣር አግር የአክሲቱ ልጅ የነበረው አክታቪየስ (Octavius) አውግስጦስ (የተክበረው - ልዑል ወይም «The Exalted One» በመባል 31 ዓ.ዓ. በሮም ዓለም ላይ ነገሠ። ከአርሱ ንግሥና በኋላ ነው ከወሮች አንዱ የሆነው አገስት (August) በሰሙ የተሰየመው።

የአውግስጦስ የገዢነት ዘመን 45 ተከታታይ ዓመታትን ሸፍኗል፤ በአገዛዙም ሰላምን፣ መረጋጋትን፣ ፍትሕን እና ሥልጣኔን በጦርነት ለተበጫጨቀቸው የሮም ግዛት አስገኝቷል። ብዙዎች ለዚህ ያበቃቸው አውግስጦስን፣ «መለኮታዊ-ድነት» ይሆን ዘንድ ከሰማይ የተላከ በማለት በፍጹም በመሰጠት ይገኙለት ነበር።

መንግሥቱ ከ31 ዓ.ዓ. እስከ 14 ዓ.ም. ድረስ ዘልቋል። ይህ ንጉሥ በነበረበት ወቅት ነው ኢየሱስ የተወለደው። ሉቃስ 2:1፤

«በዚያም ወራት ዓለሙ ሁሉ እንዲጸፍ ከአውግስጦስ ቄሣር ትእዛዝ ወጣች» ይለናል። ይህ ትእዛዝ ነበር ማርያምንና ዮሴፍን ቀስቅሶ ወደ ትውልድ ስፍራቸው ወደ ቤተ ልሔም ይቆጠሩ ዘንድ ያስከዳቸው፤ በዚያም - ያ ድንቅ ሕፃን ተወለደ!

አውግስጦስ ለውጤታማነቱ ምክንያቶቹ ሁለት ናቸው፡- ራሱ እና ጦሩ። የአርሱ አመራር ሰጪነት እና ንቁነት ከጋያሉ የጦር አመራሩ ቅልጥኖና ጋር ተያያዞ ሰላም በሁሉ ዘንድ አመጣ። በትይዩ የሮም ግዛቶችን በአግባቡ ማስተዳደር ብቻ ሳይሆን፣ የውጭ ኃይሎችን የመቋቋም ዝግጅቱ አድናቆትን አተረፈለት። በጊዜው የሮም ጠላቶች ሁለት ናቸው-የፕርሺያ መንግሥት በምሥራቅ፣ እንዲሁም የጀርመን ነገዶች (Germanic tribe) የሪህን (Rhine) እና ዳኑብ (Danube) ወንዞችን አቋርጠው በሰሜን የሚገኙት ኃያላንን ሮም በንቃት ትከታተል ነበር።

2. ትስስርና የጠበቀ ኢኮኖሚ፡- የምዕራብ የሜድትራኒያን የባሕር ዳርቻ አገሮች ሁሉ ሮምንም ጨምሮ በምሥራቅ አሌክሳንድሪያ ኑርአቸውን የመሠረቱት በንግድ ልውውጥ ላይ ነበር። ንግዱም-ሰነሮ በሚያስፈልጉ መሠረታዊ አቅርቦቶች ላይ ያተኮረ ነበር፤ ለምሳሌ፣ የሰሜን አፍሪካ የእህል ምርት የሮምን ሕዝብ በሙሉ የመመገብ አቅም ነበረው፤ የጣሊያን ወይን ደግሞ በሜድትራኒያን ከተሞች ሁሉ ከሮም ይጓጓዝ ነበር፤ ይህም የኢኮኖሚን ትስስር በማምጣቱ ተፈላጊዎች አድርጓቸዋል። የሕንድ እና የቻይና የሱፍ ልብሶች፣ የሐር ምርቶች በመላው የሮም ግዛቶች ሁሉ ተፈላጊ ነበሩ።

3. ትስስር - ፈጣሪ ባህላዊ እሴቶች፡- የሮምን ግዛት በአሸናፊነት የገዛው ባህላዊው እሴት የሮማውያን ሳይሆን፣ የግሪኮቹ ነበር። ከክርስቶስ ልደት ከ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ ተስሚነት እና ተቀባይነት ያገኙት የግሪኮች ቋንቋ፣ ባህላዊ እሴት እና ሥልጣኔ ናቸው። ይህም ከግሪኮች ወጥቶ የሮም ግዛቶችን አሸንፎ የምሥራቁን ዓለም በመላ ያዘ። ባልካኖች (Balkans)፣ ኢሲያ (Asiamins)፣ ሶሪያ (Syria)፣ ፋርስ (Persia)፣ ፍልስጥኤም (Palestine) እና ግብጽ (Egypt) በታላቁ እስክንድር (Alexander the

Great) - (336-323 ዓ.ዓ) አሸናፊነት ተረትተው ስለ ነበር ባህላዊ እሴቶችም በዚያው ተናኙ።

ሮማውያን የምሥራቃውያንን ዓለም በተቆጣጠሩ ቁጥር፣ ከግሪካውያን እሴቶች ጋር ተነካኩ፣ ተዋዋጡ፣ የሮም ጦር ምሥራቃውያንን ድል ቢነሣም፣ የምሥራቃውያኑ የግሪኮች እሴት ግን ሮማውያኑን ድል ነሣ።

በአንደኛው ክፍለ ዘመን ቅድመ - ክርስቶስም የግሪክ ቋንቋ፣ የግሪኮች የትምህርት ፖሊሲ፣ የግሪክ ሥነ ጥበብ እና ሥነ ጽሑፍ፣ ከግሪክ ፍልስፍና እና ሳይንስ ጋር በሮም ግዛቶች ሁሉ አቆጥቁጦ በቀለ።

በምሥራቁም ዓለም ያለው መሳ ለመሳ የሆነው ሕዝብ በግሪክ ቋንቋ አፋን ፈታ። በምዕራብ ዓለም ያሉት አብዛኞቹ ሕዝቦች በሳቲን አፋቸውን ቢፈቱም፣ የግሪክ ቋንቋን በሁለተኛ ቋንቋነት ያውቁ ነበር። ይህ ሁኔታ ባለበት ክርስትና ተወለደ። በርካታ ሃይማኖቶች አንደ አሸን በፈለቀበት በሮም ዓለም ኢየሱስ እና ተከታዮቹ ተከሰቱ። በዚያን ጊዜ ቢያንስ ዋና ዋና የሚባሉ አራት የሃይማኖት ዘርፎች በሮማ ግዛት ነበሩ። አራቱን መጥነን አናጢን፡-

ሀ. ባህላዊ ሃይማኖት (Traditional pagan religion) - እምነቱ የአማልክት አምሳል በሆነው ዋንኛ አምላክ ይመራል። የግሪክ ስሙ ዙውስ (Zeus) ነው። በሥሩ በርካታ አማልክት አሉ። ለዘርፈው ብዙ ክስተቶች ዋቢ ተጠሪ ናቸው።

ፖሲደን (Poseiden) ኔፕቲን (Neptune) በሳቲን- የተባለው የባሕር ሁሉ አምላክ ነው።

አረስ (Ares) ማርስ (Mars)- በሳቲን - የጦርነት ሁሉ አምላክ ነው።

አፍሮዳይት (Aphrodite) በሳቲን (Venus) ቬኑስ የፍቅር አምላክ እየተባለ፣ የተቀሩትም በተመሳሳይ መንገድ ይዘረዘራሉ።

የሰው ልጅ ባርኮትን ያገኝ ዘንድ፣ ጥበቃን ያገኝ ዘንድ እርሻውን፣ ንግዱን፣ ትዳሩን፣ ፖለቲካውን በተመለከተ ሁሉ

አማልክቱ ጣልቃ ገቦች ናቸው። ባህላዊ ሃይማኖቱ ለአማልክቱ መሥዋዕትን ያስቀርባል፣ ጸሎቱ ወደ እነርሱ ይደርሳል፣ አማንያኑ ፈቃዳቸውን ለማወቅ በጭፈራ፣ በመዝሙር አክብሮታቸውን ይገልጻሉ፣ የእነርሱንም ፈቃድ በሕልም፣ በትንቢት፣ በአሰማታዊ መንገድ ለመረዳት ይጥራሉ። የሮማ መንግሥት ይህን ባህላዊ ሃይማኖት ተቀብሎ ያስተናግደዋል፣ ከዚህም የተነሣ የመንግሥቱ እምነት ነው። ንጉሡ ሊቀ ካህን ነው። የየቤተሰቡ አባወራ የየከተማው አስተዳዳሪ ይህን እምነት ለማራመድ ግዴታ አለባቸው። መንግሥቱ መዋቅሩን በዘረጋባቸው አገራት ሁሉ እምነቱን የሚያጉለብቱ ሥነ ጽሑፎች፣ ቅርጾች ቅርጾች ሁሉ ተበጅተው በሁሉ ዘንድ ይገኛሉ።

እምነቱ በኤልያድ እና ኦዲሴ ግጥሞች የተመሠረተ አስተምህሮ አለው። እነዚህ ጽሑፎች ከክርስቶስ ልደት በፊት በግሪኩ ዓይነ ሥውር ገጣሚ በሆሜር በ750 ዓ.ዓ. የተዘጋጁ እንደ ነበሩ ይታወቃል። ከዚህ ጋር ተያያዥ የሆነው የግጥም ሥራ የሮማዊው የቪርግል ሥራ ነው። ጽሑፉ ሮማውያን በኢጣሊያ አንዴት እንደ ሰፈሩ ይተርካል።

እነዚህ ሦስት ጽሑፎች በግሪኩ ዓለምና በሮማውያን ዘንድ ተደናቂነት አትርፈው ለባህላዊ እምነት መነሣሣት ዋንኛ ሆነዋል።

ኤልያድ በትንሿ አለያ የምትገኘውን ትሮይን ለመያዝ የግሪክ ወታደሮች የፈጸሙትን ዘዴ እና ጀብዱ የሚተርክ ነው። ኦዲሴ በመባል የሚታወቀው ጀግና ከትሮጃን ጦርነት በድል እንዴት እንደ ተመለሰ የሚተርክ መጽሐፍ መሆኑን ልብ ማለት ጥሩ ነው።

ለ. ንጉሣዊ አምልኮ (Emperor worship):- የሮም አገዛዝ እየሰፋ እና በሜዴትራኒያን ዙሪያ ባሉት አገራት ሁሉ አሸናፊነቱ ሲገኝ፣ ንጉሦች ያስቡትን እና ያመነትን ሁሉ የመቋቋም መለኮታዊ ኃይል እንዳላቸው መገንዘብ እና ማመን ጀመሩ።

ይህ ደግሞ የሔሴናይዜሽን (Hellenisation) ባህል እየተሰፋፋ በመጣባቸው አገሮች ሁሉ ለመተግበር ተችሏል፤ የግሪካውያን ባህል ንጉሡን እንደ መለኮት ብመረዳት ይገዙለታል፤ አምላክ በሰው

ውስጥ የሚል ግንዛቤ አላቸው። በምሥራቁ አብዛኛው ክፍልም ይህን በመቀበል ንጉሠ በዘመኑ ሁሉ በሕይወት ያለ እግዚአብሔር አድርገው ያምኑታል። በምዕራቡ አገራትም ቢሆን፤ እንደ ምሥራቁ አይግነን እንጂ፤ ንጉሠ ነገሥቱ እምቅ (ጉልበት) እንዳለው ይታመናል። ይህ ሁኔታ ግን እድገት የሮም ምክር ቤት አንዳንድ ንጉሦች ከሞቱም በኋላም መለኮታዊ ደረጃ ተስጥቶአቸው ጸሎት ሁሉ ወደ አነርሱ በስማቸው አንዲደረግ ተደንግጓል። ለዚህ አውግስጦስ (Augustus) እንዱ ነው፤ ይህም አንቅስቃሴ ምሥራቁንና ምዕራቡን ዓለም አገናኘ።

ሐ. ምሥራቃዊው ልዩ እምነት (The Eastern Mystery cults):- ይህ እምነት የትንሿ ኢስያን መነሻ አድርጎ የተሰፋፋ ነው። ሲቢል (Cybele)ን ግብረኛ መነሻ አድርጎ፤ ኢሲየስ አና ስራቢስ (Isis Serapis) ፐርሺያን መነሻ አድርጎ፤ ሚስትራስን (Misthras) ይዘው ይጓዛሉ፤ እምነቱ በኢየሱስ ዘመን ታዋቂ አና በሰፋት ተስተናጋጅ ነበር። በሮማ ወታደሮች መካከል በተለይ ሚስትራስ ታዋቂና ዋነኛው ነው።

የእምነቱ ተከታዮች ልምምዳቸው ዘርፈ-በዙ ነበር። በጣም ስሜታዊ ሆነው በአማልክቱ ውስጥ ያደሩ ያህል የሚያስቆጥራቸውን ድርጊቶችን ይፈጽማሉ። ጭፈራ፤ መርገፍገፍ፤ በመብረቃ መሣሪያዎች ሁሉ መጠቀም፤ በሕዝባዊ በዓላት ስም መንቀሳቀስ። መም፤ መሥዋዕት ማቅረብ፤ ወሲባዊ ተራክቦ መፈጸም፤ መንዝፍዝፍ እና ራስን ስቶ መገንደስ፤ የእምልኮው የመገለጫ ጠብት ነበሩ። ይህ እምልኮ ከክርስቲያናዊ ሥርዓት ጋር የሚጋራው አለው፤ ሰዎቹ እምነቱን አንዲቀበሉ ይሰበካሉ፤ እምነው በፈቃደኝነት የወሰኑትን የአባልነት ሥርዓት ይፈጽማሉ። ከሥርዓቱ ዋነኛው እምነቱን የተቀበለው በተቆፈረ ጉድጌ ውስጥ አርቃኑን ይቆማል፤ ለመሥዋዕትነት የተዘጋጀ ኮርማ በጉድጓድ ላይ በተረበረበው አንጨት ላይ ይቆማል፤ በቆመበት፤ የከብቱ የመሸኛ አካል ተጎምዶ ጠርመሶ በመሰለ ማኖሪያ ይቀመጣል፤ ከተቆረጠው የሚወርደው ደም በጉድጓድ ውስጥ ወዳለው ሰው አንዲፈስ ይደረጋል፤ ሰውየው

አፋን ከፍቶ ደሙን እየጠጣ ሰውነቱ ሁሉ ይዳረስለት ዘንድ ያደርጋል። ይህን ደሙ-ጥምቀት ያደረገው ሰው ዳግም ይወሰዳል፤ በመወለዱም፤ ከሞት በኋላ የዘላለም ሕይወት ይኖረዋል።

ባህላዊ እምነት እና ንጉሣዊ እምነት ከሞት ኋላ ስለሚሆነው ብዙም ቁብ የላቸውም፤ እኒዎቹ በዚህ ይለያሉ።

መ. ፍልስፍና (Philosophy):- በሮማ መንግሥት ፍልስፍና የትምህርት ዐይነት ብቻ ሆኖ የሚሰጥ ዘርፍ አይደለም፤ የስብዕና መገለጫም ነው፤ ለሚተገብሩት ሰላምንና እርካታን በማጎናጸፍ ብቃት ይሰጣል ተብሎ ይታመንበታል። አርግጥ፤ ዝንባሌና አተገባበሩ በተማሩት ዙሪያ የተከለሰ ነው። በኢየሱስ ዘመን ሦስት ዐይነት የፍልስፍና አቅጣጫዎች ነበሩ፤ ሦስቱም ስራታቸው የግሪክ ከተማ ከሆነችው አቴንስ ነበር።

1. ፕሉቶኒዝም (Platonism):- ሲያሟውን ያገኘው ከአቴናው ሰው ፕሉቶ (Plato 427-347 ዓ.ዓ.) ነው «ፕሉቶን የመሰለ በዓለም ላይ አልነበረም፤ አይኖርምም፤» እስከ ማሰት ደርሰዋል። እርሱን ተከትሎ የተገኘው እርሱቶትልም የእርሱን መንገድ በመከተል ስሙን ተክሏል።

ፍልስፍናው በእግዚአብሔር አእምሮ ያሉት «ዘላለማዊ አሳቦቹ» ለዘላለም ጸንተው ይኖራሉ፤ የዓለማትም መገኛዎች ናቸው ይላል። በዝነድ እውነታ ውስጥ ሁሉ ነገር በሰው ሂደት ውስጥ ይገኛል ይላል፤ ነፍስን በተመለከተ ነፍስ ዘላለማዊ ነች፤ አትጠፋም፤ አትደመስለም፤ «እግዚአብሔርን መሳይ» ተብላም ትጠራለች፤ ይህቺ ነፍስ የሰውቱን ተከታዮች «እግዚአብሔር እግዚአብሔር» እንዲሸት ታደርገዋለች የሚል እምነትን በመከተላቸው ፍልስፍናው ሃይማኖታዊ ነው።

ይህን ፍልስፍና ከሚከተሉት ጥቂቶቹ ክርስቲያን ሆነዋል። ክርስቲያን ከሆኑት ውስጥ ብዙዎቹ በክርስትና እምነት ላይ አሉታዊ ተጽዕኖን እምጥተዋል። ለምሳሌ፡-

ሀ. ተፈጣሪው (ተገኘው) በሰው ሂደት ውስጥ ይኖራል ከሚለው የፕሉቶኒዝም አስተሳሰብ በመነሣት፤ «መለወጥ የሌለበት እና ዘላለማዊ የሆነ እግዚአብሔር እየተለወጠ ባለ ምንነት ውስጥ

አንዴት ሲገኝ ይችላል?» ይላሉ። በዚህም ግንዛቤ፣ ክርስቶስ ከእግዚአብሔር ፍጥረቶች ሁሉ የላቀው ፍጡር እንጂ፣ ፈጣሪ አይሆንም የሚል አይታ ተፈጥሮባቸዋል። አርያስ (Arian) በ4ኛው ክፍለ ዘመን በዚህ ተፈትኖበታል።

ሊ. የነፍስ ኃይልነት እና የሥጋ ደካማነት በአንድ ሰው ላይ መገኘት የጦርነት አውድማን ያስፈጥራል። ያም ቅዱስ ክርስቶስ ጋር ለመገናኘት የሚያደርገውን ጥረት ያመጣል። ይህ ደግሞ ቅዱስ በርኩስ ውስጥ አያድርም በሚል ጥርጣሬን ፈልፍሏል። ይህን የመሰለው እምነት ኖስቲሲዝም (Gnosticism) ይባላል።

2. አ.ፒኩራኒዝም (Epicureanism)፡- ስያሜውን ያገኘው ከፈላስፋው ነው-ኢፒኩሩስ (Epicurus, 342-270 ዓ.ዓ.)። ይህ ሰው አቴናዊ ነው። የ307 ዓ.ዓ. ትምህርቱ አገኘው። እርሱ የሰላማዊ ኑሮ መሠረት ከሰዎች በሚፈልቅ ዝግታችነት፣ ራስን በመግዛት፣ እና በስተ እርጅና በሚገኝ ጸጥታችነት ይመጣል ይላል። ይህ ፈላስፋ ሰእግዚአብሔር እና ለሰላሰማዊነት ስፍራ የሰውም። «ለሰው ልጅ የጭንቀቱ መነሻ ከሞት በኋላ ሲሆን የሚችለውን በማውጣት የሚያመጣው ምንም ነገር አለመኖሩ ነው» ይላል። ይህ ፈላስፋ ከሞት በኋላ ሕይወት ከሌለ፣ በሰላም እድሜን ለመጨረስ በእምነቱ የተግባቡ በአንድነት በመኖር፣ ሰላማዊ ሕይወትን ገዝባቸው ለማድረግ ማንበራዊ አኗኗርን ፈጥረዋል ይላል።

3. ስቶይሲዝም (Stoicism)፡- የዚህ ፍልስፍና ባለቤት አንድ ግሰሰብ አይደለም፣ ሦስት ግሪካውያን ናቸው። እነርሱ፡- ዜኖ (Zeno-334-262 ዓ.ዓ.)፣ ክሌንቲስ (Cleanthes-በ232 ዓ.ዓ. ሞተ)፣ ክራይስፕስ (Chrysippus -280-20 ዓ.ዓ.) በመባል ይጠራሉ። ፈላስፋዎቹ የሁሉ ነገር መነሻና መድረሻ ቁስ አካል ነው፣ ነፍስም ከእርሱ በመውጣት የተገኘች የሰው ስብዕና ናት፣ የቁስ አካልን ገዥነት አቅም፣ ዕድል፣ እግዚአብሔር፣ ችሮታና አመክንዮ (Reason) የተሰኙ ስሞችን በመስጠት ይገልገላቸዋል። ሱቃስ ስለ እነዚህ ሰዎች በሐዋርያት ሥራ 17:18 ላይ እንዲህ ሲል ዘክሯል፡-

«ከኤፌሶስና ከኢስጦኢክ የፍልስፍና ወገን የሆኑትም ወደ እርሱ መጥተው ይከራከሩት ነበር።»

2. ይሁዳዊ ደገራ

ሮማውያን ከአይሁዶች ጋር እጅ ለእጅ የተነካኩት በ161 ዓ.ዓ. ነበር። መያያዣቸው አስጊያቸው የነበረውን የሴልዩሲድን መንግሥት (Seleucid Empire) ሰማጥቃት ነበር። ይህ መንግሥት በወቅቱ የዛሬዎቹን ኢራን፣ ኢራቅ እና ሶሪያን ይገዛ ነበር። ታላቁ እስክንድር ከፍተኛ ጥቃት አድርጎበት አቅሙ የደከመ ቢሆንም፣ ሮማውያን ግን በቅርብ ርቀት ከሚገኙት አይሁዶች ጋር መያያዝን በቢህ መነሻ አደረጉ። በ88 ዓ.ዓ. ሮማውያን ረዥም ጦርነት ከነገሥት ሚትሪዳቱስ 4ኛ ጋር በትንሹ እስያ-ቱርክ አድርገው፣ በመጨረሻ በ66 ዓ.ዓ. አሸነፉ። ለዚህ የማሸነፍ መሠረቱ ታላቁ ጄኔራል ፖምፒይ (Pompey the Great, 106-48 ዓ.ዓ.) ነበር። በተመሳሳይ ወቅት፣ በይሁዳ በሥልጣን ላይ የተመሠረተ የእርስ በርስ ጦርነት በወንድማማቹ ሒርካኑስ (Hyrceanus) እና አርስቶቦላስ (Aristobulus) ተፈጥሮ ላለ፣ ሁሉም ጄኔራል ፖምፒይ በጦር ይረዳቸው ዘንድ ፈለጉ። እርሱ ግን ሒርካኑስን በማገዝ በ63 ዓ.ዓ. ይሁዳ ገዛ፣ በይሁዳ ሊቀ ክህንና የፖለቲካ መሪ አድርጎ ሾመው፣ ነገሥት አድርጎ ግን አልሰየመውም። ይሁዳንም በዐይነ ቁረኛ ይገዛ ዘንድ አስተዳደሩን ሶሪያ ላደረገው ሮማዊ ሰጠው።

በ57 ዓ.ዓ. ግን የእርስቶቦላስ ልጅ አሴክላንደር በሮማውያን ላይ ዐመፅን በይሁዳ ቀስቀስ፣ ዐመፁ በሮም ጦር አክሻራነት ተደመደመ። ከዚህ በኋላ የእግዛዙ መዋቅር ከሶሪያ ላይሆን፣ በቀጥታ በይሁዳ ይቀመጥ ዘንድ ተወስኖ፣ ለሒርካኑስ የሰጠውን ፖለቲካዊ ሥልጣን ገፍፎ በሊቀ ክህንነት ብቻ ተወው።

በሮም ግዛቶች ሁሉ የእርስ በርስ ጦርነትም በዝቶ ስለ ነበረ፣ አውግስጦስ ወደ ሥልጣን መጣ። በኢየሩሳሌምም ገዥ ይሆን ዘንድ ሄሮድስ አንቲፓቴር (Herod Antipater, 37-4 ዓ.ም.) ተሰየመ፤ በማቴዎስ ምዕራፍ 2 ላይ ሕፃናትን ያስገደለው ይህ ገዥ ነበር። የዚህ ስው ልጅ ሒሮድስ አንቲፖስ (Herod Antipos) በዙፋን ላይ

ሳለ ደግሞ መጥምቁ የሐንሰን አሰገደለ፤ ኢየሱስም ለክስ በፊቱ ቆመ።

ይህን ሰው ንጉሠ ነገሥት ካሊግላ (Caligula) ከሥልጣን አወርዶ በ39 ዓ.ም. ግዙቶች እስካደረገው ድረስ መላውን ፓሰስቲና አንቀጥቅጦ ገዝቷል።

አይሁዶች ከሮማውያን ጋር ከመያያዣቸው የተነሣ፤ በውትድርና ውስጥ እንዳይካተቱ፤ በአረማውያን የአምልኮ ሥርዓት እንዳይሳተፉ፤ ንጉሠ ነገሥቱንም እንዳያመልኩ ነጻነት ተሰጥቶአቸው ነበር።

በ6 ዓ.ም. አይሁዶች በሮማውያን ላይ ዐምዐዋል፤ የገሊላው ይሁዳ (ሐዋ. 5:37) በተባለው መሪ መሠረት በመሰ ተቀሰቅሶ ፍጻሜው በሮማውያን አሸናፊነት ተጠናቀቀ። ከዚህ በኋላ አውግስጦስ ተጥተኛ አገዛዝን በአይሁዶች ላይ መሠረተ፤ ኋላም ከ26-36 ዓ.ም. ድረስ ቂሳር ጴሊዮስ (Pontius Pilate) ገዥ አድርጎ አስቀመጠ። ይህ አገዛዝ በአይሁዶች አኗኗር ላይ ሦስት ጫናዎችን አመጣ።

ሀ. በሰማርያ ዳርቻ ላይ የሮማ መንግሥት ታላቅ የጦር ምሽግን ከሥልጣን ጦረኞቹ ጋር አቋቋመ። ይህም ጦር በቂሳርያ እንዲሰፍር ተደረገ። ቂሳርያ ሁለት ነው - እንዲሁ በፓሰስቲና የሚገኘው ሲሆን፤ ሁለተኛው በእስያ የሚገኘው ነው። ሮማውያን በፓሰስቲና በሚገኘው ቂሳርያ ነበር የሰፈሩት።

ለ. የግብር ጫና ማጋሽብ። በኢየሱስ ዘመን ሮም ከሕዝቡ 70 ከ30-40% የሆነውን በቀረጥ ትሰበስብ ጀመረች። በተጨማሪም፤ በ70 ላይ ያልተመሠረተ አስመራሪ የግብር ጫናም መሠረተች።

ሐ. የፍትሕ አስተዳደር መጓደል። ሮማውያን ሰፊ ሥልጣን ስለ ያዙ የመግደልም፤ የመማርም ፈቃድ የእነርሱ ሆኖ በተግባር ተገለጸ።

በአይሁዶች ላይ ይህን የመሰለ ጫና ቢደረግም፤ የየራሳቸው የሆኑ የተከበሩ ነጻነቶች ነበሩዋቸው፤ የራሳቸው ፍርድ ቤት በፓሰስቲና እና በውጭ አገራት አላቸው፤ በ70 አባላት የሚተዳደር

የአይሁዶች የአገር አስተዳደር (ሳንሀድሪን) አላቸው፤ ይህ ጉባኤ ካህናትን፤ የሕግ መምህራንን፤ ሽማግሌዎችን፤ ፈሪሳውያንን፤ ሰዱቃውያንን የያዘ ቅደጥ ሆኖ፤ ከሞት ፍርድ በቀር በሁሉም ጉዳይ ማስተዳደር ይችላል። በኢየሱስ ዘመን የአይሁዶች ሃይማኖታዊ አኗኗር በ4 ያህል ቡድኖች ወይም ፓርቲዎች ይመራ ነበር። እነርሱም፡-

1. ሰዱቃውያን (The Sadducees)፡- የቃሉ ሥራት ከየት እንደ ሆነ የሚያውቅ የለም። እንዲህ የሚባሉት ሰዎች ግን ቁጥራቸው የተመጠነ ቢሆንም፤ ኢየሩሳሌምን እና ቤተ መቅደሱን ማዕከላዊ መገኛ አድርገው በመጠቀም፤ ብዙ ካህናትና የአስተዳደሩ ዋናዎች እምነታቸውን በመደገፍ ቆመውላቸዋል።

ይህ ቡድን በመንፈሳዊ ጉዳይ የሚመራው በፔንታቴክ (በእምስቱ የሙሴ መጻሕፍት) ማለትም በ«ዘ»ዎቹ በፍጥረት፤ በወላት፤ በሌዋውያን፤ በዙፊቱ፤ በዳግም ብቻ ነው። ከሞት በኋላ ሰላሳ ሕይወት እምነት የላቸውም፤ የመላእክትን መኖር እና የመንፈስን ሕልውና አይቀበሉም፤ በትንሹ መታገም እያምነም (ማቴ. 22:23፤ ሐዋ. 23:8)።

2. ፈሪሳውያን (The Pharisees)፡- እስራኤላውያን በባቢሎን ግዛቱ ከሆኑበት ጊዜ ይጀምራሉ። «ተራው ይሁዳዊ» ወይም ሰፊው ሕዝብ የተባለው እነርሱን ያምናል፤ ይከተላልም፤ የሰማቸው ትርጉም «የተለዩ» ወይም «ቅዱሳን» የሚል ነው። «በቤተ መቅደሱ በመገኘት እምልኮን በመፈጸም ራሱን ከነፋ ሁሉ ጠብቆ መኖር ተገቢ ነው» የሚል አቋም አላቸው። የሕጉን መጽሐፍ በአግባቡ በነጭላቸው ለመተግበር ደፋ ቀና ይላሉ።

ፈሪሳዊያን ሮማውያን «አይሁዶችን መግዛታቸው፤ እግዚአብሔርን በአስመታዘዛቸው የመጣ ቅጣት ነው» ብለው ያምናሉ፤ ያሰተ ምራሉ። ከዚህም የተነሣ፤ እያንዳንዱ አይሁዳዊ በግሉ ንስሐ መግባቱ እና አገራዊ (ሕዝባዊ) ታማኝነትን ለእግዚአብሔር ይገልጽ ዘንድ ግድ ነው የሚል ጽኑ አስተምህሮ አላቸው። ሁሉንም የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ይቀበላሉ፤ የሰዱቃውያንን ትምህርት እጥብቀው

ይጠሳሉ፤ ያወግዛሉ። በማቴዎስ 23 ላይ ያለው የኢየሱስ ገለጻ በወቅቱ 7 ዓይነት ፈሪሳውያን መኖራቸውን ያመለክታል።

የአይሁዶች መጽሐፍ የሆነው ታልሙድ ፈሪሳውያንን በ7 ይመድባል

1. ፈሪሱ-ትክሻ፡- ሕግን የሚጠብቁት በስዎች ዙሪያ ሊገኙ ብቻ ነው፤ ሕጉን ከትክሻቸው ላይ ብቻ ሰላኖሩት፤ ብቻቸውን ካሉ ሕጉን ጣል አድርገው በራሳቸው ኑሮ (በፈቃዳቸው) ውለጥ ያድራሉ።

2. ፈሪሱ-ይቅርታ፡- ሕጉን ባልፈጸሙ ቁጥር «ስው ደካማ ነው፤ የዛሬን ይቅርታ አድርጉልኝ» ባዮች ናቸው፤ «የልብን ሠርቶ ይቅር በሉኝ» ይባላሉ።

3. ፈሪሱ-ዐይን አፋር፡- ታማኝ ፈሪሳውያን ዐይኖቻቸው ከሴት የራቁ ናቸው። ከዚህም የተነሣ፤ ሴቶች ባለብት፤ በቅርብም ሆነ በርቀት-ከእነርሱ ዐይኖቸውን ያርቃሉ፤ ያሸሻሉ። ዐይኖቻቸውን እንዳንደ ስለሚሸፍኑ፤ ከየግድግዳው ይላጋሉ፤ በየጉድባውም ይወድቃሉ።

4. ፈሪሱ-መግታህ፡- ከሰው ጋር በተገናኙ ቁጥር አንገታቸው ዝቅ እንዳለ ነው፤ ኖረውበታልና ጎበጠዋል፤ ትሑት መለለው ራሳቸውን የሳሉበት አኗኗር በመሆኑ፤ ለአፍታም እንኳ ቢሆን ቀና ማለት አይችሉም።

5. ፈሪሱ-ሚዛን፡- የሂሳብ ሠራተኛ ናቸው፤ የእነርሱን ሂሳብ ከእግዚአብሔር ሂሳብ ጋር ያቀባብላሉ - መልካም ሥራ በሠሩ ቁጥር በእግዚአብሔር ዘንድ ዕዳ ኖሮባቸው ከሆነ ያወራርዱታል።

6. ፈሪሱ-ፈሪ፡- የእግዚአብሔርን ቁጣ ከዛሬ ነገ አየተጠባበቁ የሚኖሩ ናቸው። እያንዳንዳቸው ድንገት ከሚመጣው ቁጣ ለመታረፍ ራሳቸውን ያጠራሉ፤ ውጫዊ አገልግሎት የሚያገኙበትን ቁሳቁሳ ሁሉ ያጠራሉ።

7. ፈሪሱ-ፈሪሐ እግዚአብሔር፡- አኗኗራቸው እግዚአብሔርን በመረዳት እና በማክበር ላይ የተመሠረተ ነው። የእግዚአብሔርን ሕግ በመጠበቃቸው ብቃት የሰጣቸው እግዚአብሔር መሆኑን

ይገነዘባሉ፤ ሕጉ በእንዳንድ ጉዳዮች ላይ ቢከብድባቸው አይማረሩም።

3. ቀናተኞቹ (The Zealots)፡- በገሊላዊው ይሁዳ የተመሠረተ ሳይሆን አይቀርም። ቀናተኞች ስለ ነጻነታቸው የሚዋጉ ሊሆኑ፤ «ይሁዳ ከሮማውያን አገዛዝ መቶ በመቶ መጽዳት አለባት» የሚለው አቋማቸው ነው። ይህንንም በዐመፅ ሊፈቱት ወስነዋል። እነርሱ ለሮማውያን ግብር መክፈልን በኃጢአትነቱ ፈርጀውታል፤ የአስራ-አላውያን እውነተኛ ገዥ እግዚአብሔር አንጂ፤ ቁሳር አይደለም። በማለት ይህን በተቃራኒው በሚያቀነቅኑት ላይ በጦር ኃይልና በዐመፅ በመጠቀም ይገድላሉ። ከጌታ ሐዋርያት አንዱ ሰሃምያን የእነዚህ ወገን ነበር (ሉቃስ 6:15)።

4. ገዳማውያን (The Essenes)፡- ይህ ዓለምን ንቀው ለብቻቸው ለመኖር የወሰኑ ቡድኖች የሚጠሩበት ሰም ነው። የታሪክ እና የሥነ መለኮት ምሁር የነበረው የአሌክሳንድሪያው ፊሎ (20 ዓ.ዓ. - 45 ዓ.ም.) ወደ 4000 የሚደርሱ ገዳማውያን በዚያን ወቅት ነበሩ በማለት ጽፏል። ተጥሎም ገዳማውያኑ ኑሮአቸውን በኩምራን ሰሜን ምዕራብ ሙት ባሕር ላይ አድርገው የጋራ ሕይወታቸውን ማዘለቃቸውን ጽፏል። ከምራን በ1947 ዓ.ም በርካታ የጥንት ጽሑፎች የተገኘበት ሰፍራ መሆኑ አይዘነጋም- [የሙት ባሕር ጥቅሎች (The Dead Sea Scrolls) የሚባሉትን።]

ገዳማውያኑ የግሌ የሚሉት ንብረት የላቸውም፤ ሁሉን በጋራ ይካፈላሉ፤ ብሕትውና (አለማግባት) መለያቸው ነው፤ መሐላዊ ቃል ከእንደበታቸው አያወጡም፤ ለቅዱሳን መጻሕፍት ሙሉ ዕድሜያቸውን በመስጠት ያጠናሉ፤ እግዚአብሔርም የዓለምን ታሪክ ለመቀየር ጣልቃ ይገባል የሚል እምነት አላቸው።

* * *

አይሁዶች ሁሉ በፓለስቲና አይኖሩም፤ አብላጮቹ ሮማውያን ይገዟቸው በነበሩት አገራት እና ከዚያም ውጭ ተበትነው ይኖራሉ። በውጭ ያሉት ቁጥራቸው 6 ሚሊዮን ያህል ይደርሳል፤ እኒህ የተበተኑት «ዲያስፖራ» በመባል ይጠራሉ። ከእነርሱም 1 ሚሊዮን ተኩል ያህሉ በአሌክሳንድሪያ ግብፅ ይኖራሉ። በተለይ

በዚህች እገር የቁጥሩ መጨመር «ከታቦቱ» በዚያ መኖር ጋር ይያዛል የሚል ጥናት አለ። የተቀሩት ደግሞ በስፋት በአንጻሪያ በኤፌሶን እና በሮም ተከማችተዋል።

ዲያስፓራዎች በአኗኗራቸው ከሰፊው ሕዝብ ይለያሉ፤ ተሰብስበው የራሳቸው የሆነ ማኅበረሰብን ያቋቁማሉ፤ ከአሕዛብ ጋር ያላቸው መነካካት በጣም የተገደበ ነው። የአይሁድ የአመጋገብ ሕግ ከአሕዛብ ጋር በማዕድ አያገናኝም። ይህ መለያ አይሁዶችን በአሕዛብ ዘንድ ተቀባይነትን አሳጣቸው፤ ከሰው ጋር የመኖር ፍትር የሌላቸው አድርጎ አስቆጠራቸው። በተለይ በአሌክሳንድሪያ ይኖር የነበረው ራሱ መተራረብን ለማምጣት ሲል ቅዱሳን መጽሐፎቻቸውን እንደገና አስተካከለ፤ ከግሪክ የፍልስፍና ዕይታ አኳያ ሊገራው ሞክሯል።

ለግሪክ ፈላስፎች «ቃል» (ምክንያታዊነት) ወይ በግሪክ «ሎጎስ» መለኮት ነው፤ ራሱ ይህን ዕሳቤ ከእግዚአብሔር «ቃል» ጋር ሊያጣጥመው ሞክረ። ይህ ደግሞ ኢየሱስ የእግዚአብሔር «ቃል» ሆኖ ከተገለጸበት የአዲስ ኪዳን ትምህርት ጋር ተያያዥ መስለ። በራሱ ፍልስፍናዊ አካሄድ አንዳንድ ክርስቲያኖች ራሱ አማኝ ሆኗል አስከ ማለት ቢደርስም፤ ክርስቲያን ለመሆኑ ምንም ማረጋገጫ አልተገኝም።

አይሁዶች በአንድ አምላክ ከማመናቸው እና ከአኗኗራቸው ሥነ ምግባራዊ ገጽታ የተነሳ በአንዳንድ አሕዛብ ዘንድ ተወደው ወደ ይሁዲነት የሚመጡም አሕዛብ ነበሩ። «ፈሪህ እግዚአብሔር» ያላቸው ተብለው ይጠራሉ (ሐዋ. 10:21፤ 10:22፤ 13:43፤ 17:4፤ 17:17)። ብዙዎቹ ለመገረዝ አይፈልጉም፤ በምክራብ ተገኝተው ግን በእነርሱ አኗኗር ይኖራሉ።

በኢየሱስ ዘመን በሮማውያን እና በአይሁዶች መካከል የነበረው ግንኙነት ጥሩ አልነበረም። በፋርስ ያለው የፋርስ መንግሥት የሮምን ምሥራቃዊ ግዛት በየጊዜው በመቋቋም በርትቶባቸው ነበር፤ የባቢሎን መንግሥት በሆነው ፋርስ ደግሞ በርካታ አይሁዶች ይኖራሉ። እኒህ ደግሞ በፓለስቲና ሰላላት አይሁዶች በመወገን ሮምን በፋርሳውያን አማካኝነት ሊያጠቁን ይችላሉ የሚል

ስጋት ሮማውያን ነበራቸው። ይህ ደግሞ በፓለስቲና ያሉትን በዐይነ ቁራኛ ይታዩ ዘንድ አደረገ። ይህ ውጥረት ተፋፍሞ ከ66-73 ዓ.ም. ከፍተኛ ጦርነትን ፈጠረ።

ምዕራፍ ሁለት ሦስት ለአንድነት

ከ2000 ዓመት በፊት ሰነበሩ ክርስቲያኖች በአጃቸው የገባው መልእክት፤ «ዓለሙ ሁሉ ሊሰማው የተገባው ነው፤» የሚል ጽኑ እምነት ነበራቸው። ዮሐንስ 3:16፤ «እግዚአብሔር ዓለምን እጅግ ስለ ወደደ አንድ ልጁን ሰጠ፤ ስለዚህ በልጁ የሚያምን ሁሉ የዘላለም ሕይወት ይኖረዋል እንጂ አይጠፋም» ይላል። ሉቃስ 24:47፤ «በስሙ የንስሐና የኃጢአት ይቅርታ ወንጌል ከኢየሩሳሌም ጀምሮ በየሀገሩ ለሕዝብ ሁሉ እንደሚለበክ ተነግሮአል»። ይህን መልእክት የያዙት ለዎች በቁጥር ጥቂት፤ በመልክዓ ምድራዊ አቀማመጥ ደግሞ ጥግ ላይ ያሉ ነበሩ።

በ175 ዓ.ም. ግሪካዊው ጸሐፊ ሌልሱስ (Celsus) ኢየሱስና ተከታዮቹ ይኖሩበት የነበረውን ስፍራና ጊዜ ሲገልጥ፡- «አውን! እግዚአብሔር ከረጅም እንቅልፍ በባኒና በነቃ ጊዜ ለ ሦችን ሁሉ ለማዳን ብሎ ኢየሱስን ወደ ዓለም ጥግ የሚልከው ይመስሏችኋል? ይህ ከምክና እና ያገጠጠ ፊዝ ነው» በማለት ጽፏል።

ሌልሱስ ስፍራውን በተመለከተ ያለለት ጉዳይ በልሙጥ ዐይነ ሥጋ እና መልክዓ ምድራዊ ገጽታ አተያይ ልክ ነው። ግን ትንታኔው ከአገጥራት አኳያ ስፍቱ ከታየ፤ ፓለስቲና እንደ ጸሐፊው አልነበረችም። ይልቅስ፤ እግዚአብሔር ዓለምን ያድን ዘንድ ልጁን በዓለም መካከለኛ ስፍራ አስገኘ። ፓለስቲና መተላለፊያ (ኮሪደር) ነች። በምሥራቅ የሜዴትራኒያን ባሕር፤ በምዕራብ የእረቢያን ባሕር ከመኖራቸው ባሻገር፤ የሁለት አገጥሮች መገናኛ ነች-የእስያ እና የእፍሪካ፤ በሁለት የሥልጣኔ መሠረት በሆኑ እገራት መካከልም ያለች ነች-በእስያ የጤግሮስ እና የኤፍራጥስ

ሥልጣኔ በባቢሎን እና የአፍሪካ ሥልጣኔ - ከግብፅ ጋር ያስተያየሉት ነበር።

ከዚህ የተነሣ፤ በቀደመው ዘመን የነበሩት መሳፍንት፤ ንጉሦች፤ በተለይ ንጉሥ ዳዊት የባቢሎንን እና የግብፃውያን ጥቃት እንደ ሊጋበት ኖሮአል።

አገሪቱ ትንሽ ግን ተፈላጊ ነበረች፤ ባቢሎናውያን ግብፅን ሊወሩ ሲመጡ ያልፋባታል፤ ግብፅም ኃይሏን አጠናክራ ባቢሎንን ልትገርፍ ትሄድበታለች።

በ587 ዓ.ዓ. ግን የባቢሎን መንግሥት ኢየሩሳሌምን ፈልጎ ወረራት፤ ቤተ መቅደሷን አወደመ፤ ሰልፍ፤ አሰላፋት አስራ-አላውያንን ወደ መንግሥቱ አፈለለ።

የአስራ-አላውያን ታሪክ «ከግብፅ በባርነት ሀገር እስከ በባቢሎን ግብተኝነት» ተብሎ ይጠራል። የአስራ-አላውያን ታሪክ ከአፍሪካ በግብጽ፤ ከአስያ በባቢሎን ብቻ ተፈልጋ አልተረገም፤ አውሮፓውያንም ፈልገዋታል።

በ332 ዓ.ዓ. በታላቁ አሌክሳንደር የተመራው ጦር ሕንድን እና የምሥራቅ አገሮችን ሊያስገብር ሲነሣ፤ ይባቸው ሰፍራ ጥንኛ ሆኖ ተይዛለች፤ በጉባው የተያዘችው ግብፅ-ከተማዋ አሌክሳንደርያ በመባሉ ዛሬም መታሰቢያው ነች።

ይህች ሰፍራ እኒህ ሁሉ ከተፈራረቁባት በኋላ የወንጌል ብስራት የመነሻ ሰፍራ ሆነች (ሱቃስ 24:47)። «በስሙ የንስሐና የኃጢአት ይቅርታ ወንጌል ከኢየሩሳሌም ጀምሮ በየአገሩ ለሕዝቡ ሁሉ እንዲሰበክ ተነግሮአል» የተባለው ቃል ኢየሱስ በመጣ ጊዜ መፈጸም ጀመረ።

ኢየሱስ የእግዚአብሔርን የምስራች ቃል እያበሰረ ወደ ገሊላ መጣ፤ ሲያበስርም ጊዜው ደረሰ የእግዚአብሔር መንግሥት ቀርባለችና ንስሐ ግብ ይል ነበር (ማር. 1:14-15)።

«ነገር ግን የወሰነው ዘመን በደረሰ ጊዜ እግዚአብሔር ልጁን ላከልን» (ገላ. 4:4)። እነዚህ ሁሉ ያመላክቱበት ዘመን ሦስት ተተኪ ጉዳዮችን በአንድነት ያስነብናል፤ በጊዜው፡-

1. ሮም ሰላምንና ግንኙነትን አሰፈነች።
2. የግሪክ ቋንቋ እና የግሪክ አስተሳሰብ ብዙዎችን አሸነፈ።
3. የዕብራውያን አሐዳዊ አምነት ተተገበረ።

1. ሮም ሰላምንና ግንኙነትን አሰፈነች። አሪገን (Origen) የተባለው ለው በአሌክሳንደሪያ በ185 ዓ.ም. ከክርስቲያን ወላጆቹ ተወለደ። እርሱ የግሪክ ትምህርትን አጥርቶ ተማረ፤ ሚሲዮናዊ ሆኖም ኋላ ላይ ወደ ሕንድ ተጓዘ፤ ከዚያም ወደ ፓስታቲናዊ ተማርያ በመምጣት አገስገለ። በብስቱ እና በትምህርት ዘልቅትነቱ በአማኞችና በማያምኑት ዙንድ ይመሰገን ነበር።

አሪገን በመሥዋዕትነት በእስር ላይ ላለ በ256 ዓ.ም. ቢያርፍም፤ በሕይወት ዘመኑ የሰጠው አገልግሎት ሰፊ ነበር።

«እግዚአብሔር መልእክቱ ለሁሉ ይደርስ በንድ ኢየሱስን አውግስጦስ (27 ዓ.ዓ. - 14 ዓ.ም.) ነግሦ በነበረበት ወቅት ላከው። ብዙ መንግሥቶች በአንድ ታላቅ ንጉሠ ነገሥት በሰላም ለመተዳደር በፈተዱበት ወቅት አመጣው፤ ሰላም ሰፍኖ ነበርና ወንጌል ከኢየሩሳሌም ተነሥቶ ገሠገሠ። የዚህ መሀረቱ ሮማውያን ያለረኑት ሰላም፤ ጠንካራ አገር አቋራጭ መንገዶች መዘርጋት፤ እና የባሕር መስመሮች መሰፋፋት ነበር» ይላል።

እርግጥም፤ የሮም የጦር ኃይል ከአገር አገር ያለ ችግር ይጓጓዝ ነበር፤ ታላላቅ ወንዞች በታላላቅ ጽልድዮች፤ ታላላቅ ኮረብታዎችን ወደ ያልዳሳ ሜዳነት ተይረውታል። ሰላም ወላኝ ነበርና፤ ለጦር ተጓገሮች የተደላደሰው መንገድ ሕዝቡን ሁሉ ወደ ፈሰገው አጓጓዘው።

የተጓገሩ መጓጓዣቸው ሊለያይ ይችላል፡- ባለ ማዕረግ ሹማምንትና ሁብታሞች በሠረዘራቸው፤ ባለሚልና የገንዘብ ሁሉ አባሻ የነበረው ወደ ኢትዮጵያ አገሩ ሲመለስ በሠረዘላ ተቀምጦ የነበደን የኢሳይያስን መጽሐፍ ያነብ ነበር (ሐዋ. 8:28)። መደቡ መካከለኛው ደግሞ በፈረስ ወይ በበቅሉ ላይ ተጭኖ ይጓዛል። ዝቅተኛው «የኔ ቢጤ» በአህያው ላይ ተከምሮ ይጓዛል፤ ከዚህ የመነጠው ከአፍሪካ ሽንኩራን ጭኖ በሚጓዘው ጋሪ ላይ፤ አልያም

መጻሕፍቱን ተሸክሞ በእግሩ ከሚጓዘው ተማሪ ወይም መምህር ጋር እየተጫወተ መሄድን ያለምንም ስጋት ይመርጣል።

የባሕሩም ሁኔታ፤ በተለይ የሚድትራኒያንን ባሕር በስፋት በመጠቀም በርካታ መርከቦች ይንቀሳቀሱ ነበር። የሐዋርያት ሥራ 27:37፤ «በመርከቡም ላይ በአጠቃላይ ሁለት መቶ ሰባ ስድስት ሰዎች ነበርን» ይላል። ሉቃስና ኦሪገን የተናገሩለት ይህ ገለጻ እውነትነቱ በ166 ዓ.ም. የበለጠ ተስፋፋቶ ግንኙነቱ ሦስት አገጥራትን - እስያን፣ አፍሪካንና አውሮፓን በስፋት ጠቅልሎ ነበር። በተለይም የሮም ቅምጥል ሴቶች ከሐር ትል የሚሠራውን ጨርቅ ታስገኝ ወደ ነበረችው ቻይና እና ሕንድን ጨምሮ መገናኘትን አገልጥው ስለ ነበር ገለጸው ፍጹም እውነት ነበር።

2. የግሪክ ቋንቋ እና የግሪክ አስተሳሰብ ብዙዎችን አሸነፈ። ለዚህ ምስክርነት ያደረጋቸው ተዳሚ ሰዎች አይሁዳውያን ናቸው። እነርሱ በተሰማሩበት አገር ሁሉ ሌላ ቋንቋ ለመማር ጭንት ውስጥ አልወደቁም። በፓስተሩና አረማይክ የሚነገር ቢሆንም፣ አብዮቶች ግሪክኛን ያውቃሉ። ላቲን ሞንጃ ቋንቋነቱ በሮም ኢጣሊያ ቢሆንም፣ እነርሱም በሁለተኛነቱ ግሪክኛን ያውቁ ነበር። ለዚህም ጥሩ ምሳሌያችን ሐዋርያው ጳውሎስ ነው፤ እርሱ ሮሜ በ15:24 መሠረት ወደ እስፔን በሚሄድበት ጊዜ እግረ መንገዱን ልጉበኛችሁ ዐቅጃለሁ ይላል። ይህን ያለው ስሮም በጻፈው መልእክቱ ነው። ይህም በስፔን በግሪክ ቋንቋ የሚጠቀሙ መኖራቸውን ያመለክታል። ጳውሎስ በሐዋርያት ሥራ 21:23-40 የጦር አዛዥን በግሪክኛ አነጋገረው፤ ሕዝቡን ደግሞ በዕብራይስጥ ቋንቋ አነጋገረ። በዚህ ቅብብል የጠርሴስ ተወላጅ እና የግሪክ ቋንቋና አስተሳሰብ ተማሪነቱ፣ በዕብራይስጥ በመናገሩ በዕብራውያን ትምህርቱ የሮም ዜግነት ያለው መሆኑን በመግለጽ ሮማዊነቱን አስተሳሰለ፤ ሦስት በአንድ-ግሪክ፣ ዕብራዊ፣ ሮማዊ። አንዳንድ ቋንቋ ባለማደጉ ስሁሉ ነገር አይሆንም፤ በማደጉ በዘመኑ ለሁሉም ብቃት የነበረው ግሪክኛ እንደ ነበረም ልብ ማለት ተገቢ ነው።

3. የዕብራውያን የአንድ አምላክ እምነት ተተገበረ። የዕብራውያን ሃይማኖት በደረጃ ሁኔታ በዘመኑ መገኘቱ በርካታ ጥቅሞች ነበሩት።

- ሴልዩሉስ አንደሚለው፣ አግዚአብሔር በጥልቅ ዕንቅልፍ ውስጥ ዘመኑን አልገፋም፤ ይልቅስ፤

«አግዚአብሔር ዕንቅልፍን አያውቅም፤ ሰዎች ጥቅም ክርስቶስን በላክበት ተዳሚ ጊዜያት። ነቢያቱ ሁሉ ወደ መሲሐ አያጣቁሙ ሰዎችን አዘጋጅተው። ሰዎች ሁሉ አንድ አምላክን እምነውና ታገዘው ባለብት ዘመን ይህን አስገኘ፤ ይህ ደግሞ የአግዚአብሔርን ሥርዓት ያበስራል።»

ይህ የኦሪገን ድርሳን ነው። ድርሳኑ የአይሁድ መጻሕፍት ክርስቶስን መጠቀሚያው የአይሁድ እምነት ለክርስቶስ ትምህርት የተመቻቸ ሆኖ የደረጃ መሆኑን ያበስራል። ይህም ደግሞ በእስራኤል ብቻ ሳይሆን፣ በዓለም ሁሉ በወቅቱ/ተባብረው በነበሩት 6 ሚሊዮን አይሁዶች ኑሮ ውስጥ ተግባራዊ ሆኖል። «አይሁዳዊ እምነት ለአይሁዶች ብቻ» የሚለው የጠበበም አስተሳሰብ ደብዝቦ፣ አረማውያን፣ በእነርሱ እምነት ውስጥ ለመካተት በቅተዋል።

ኢሳይያስ 49:6 እግዚአብሔር እንዲህ አለኝ፤ «ለአንተ ለአገልጋዩ ያዘጋጃልህ ታላቅ ሥራ አለ፤ ይኸውም ከጥፋት ለተረፉት የእስራኤል ሕዝብ እንደገና የታላቅነትን ክብር መስጠት ብቻ አይደለም። ነገር ግን ዓለም በመላው ይድን ዘንድ ለአሕዛብ ሁሉ ብርሃን አድርጎታለሁ» ዘማለቱ የጠበቡት አይሁዶች ይበረጉ ዘንድ እግዚያቸዋል።

(በእግረ መንገድ... ይህን ጽሑፍ በዚህ ቦታ ላይ ያመጣሁት የዕብራውያን እምነት መጠነ ሰፊ በመሆን እንዴት ኢትዮጵያን እንደ ተመለከተ ለማጠቃም ፈልጋለሁ እንጂ፤ ከዋንኛ ርእሴ ጋር ተያያዥ ሆኖ እይደለም።)

የቃል ኪዳን ታቦት በኤለፋንታይን፣ ግብፅ እንደ ነበር የሚያመስክቱ መረጃዎችን ግራህም ሀንክክ 'The Sign and the Seal' በሚለው መጽሐፉ የተወውን ማስታወሻ በማንበብ ግንዛቤን ማስፋት ከታሪክ ትምህርት አኳያ ተገቢው ስለሆነ፣ እንናበብ፤ አንወያይበት።

በኢሰፋንታይን ስለ ነበረው የአይሁዶች ቤተ መቅደስ ያገኘችውን መረጃዎች እንደሚከተለው በማለታወሻዬ ላይ አሰፈርኳቸው ይላል ሀንኩክ፡-

1. ቤተ መቅደሱ የማይናቅ መጠን የነበረው ሕንፃ ነበር። ሃያ ለባት ሜትር ርዝመትና ወደ አሥር ሜትር ወርድ የነበረው ሲሆን፤ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ካለው የሰሎሞን ቤተ መቅደስ ከተገለጸው ጋር ተመሳሳይ ነበር።

2. የኢሰፋንታይን ቤተ መቅደስም እንደ ሰሎሞን ቤተ መቅደስ ሁሉ ጣሪያው ከዝግባ እንጨት የተሠራ ነበር።

3. በኢሰፋንታይን ቤተ መቅደስ በሞዴልነት ያገለገለውም የሰሎሞን ቤተ መቅደስ ይመስላል። የሰሎሞን ቤተ መቅደስ የቃል ኪዳን ታቦት በውስጡ ለማኖር እንደ ተሠራ ሁሉ፤ ምናልባትም የኢሰፋንታይንም ለዚሁ ተግባር ሳይውል አልቀረም።

4. በኢሰፋንታይን ቤተ መቅደስ እንስሳትን ለመሥዋዕትነት የማቅረብ ሥነ ሥርዓት በአይሁዳውያን የፋሲካ በዓል ሳይቀር ይነሣል። ይህም የሚያመለክተው ይህ የአይሁድ ማኅበረሰብ ንጉሥ ኢዮስያስ (ከ640-609 ቅድመ- ልደተ ክርስቶስ) መሥዋዕትን በተመለከተ መመሪያ ከማውጣቱ በፊት ከአስራሔል ፈልሰው መውጣታቸውን ነው። አዋጁ ከኢየሩሳሌም ቤተ መቅደስ ውጪ ምንም ዓይነት መሥዋዕት አንዳይቀርብ የሚከለክል ሲሆን፤ ይህም መመሪያ በግዞት ላይ በባቢሎን ውስጥ ተይዘው በነበሩት አስራሔውያን አንኳን ሳይቀር በጥብቅ ይከበር ነበር። በኢሰፋንታይን የነበሩት አይሁዶች፤ ከኢየሩሳሌም ጋር የደብዳቤ ልውውጥ ያደርጉ ስለ ነበር ስለ ኢዮስያስ አዋጅ ሳያውቁ አይቀሩም። ሆኖም፤ በኢሰፋንታይን ውስጥ መሥዋዕት የማቅረቡ ሥርዓት በ6ኛውና በ5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ ያለማቋረጥ ተካሂዷል። ይህንንም ለማድረግ የሚያስችል ልዩ ሥልጣን እንዳላቸው ሳይገምቱ አልቀሩም። ለዚህም ምክንያቱ የቃል ኪዳን ታቦት አብሯቸው መኖር ነው። ለለዚህም ነው ንጉሡ ያወጣውን አዋጅ ትላ በማለት በሥልጣናቸው መሥዋዕቱን ያቀርቡ የነበረው።

5. በኢሰፋንታይን የነበሩ አይሁዶች ያለጥርጥር ያሕዌ (የአስራሔል አምላክ) በአነርሱ ቤተ መቅደስ መኖሩን ያምኑ ነበር። በርካታ የፓፒሪስ ማስረጃዎችም ይህንን ጠቅሰዋል። በተደምት አስራሔውያን ታሪክ መሠረት ከሲና በረሃ ጀምሮ ከታቦቱ ጋር አምላካቸው ያሕዌ አብሯቸው እንደ ነበር ይታመናል። ለለዚህም ነው በኢሰፋንታይን የነበሩ አይሁዶች ያሕዌ ከእኛ ጋር ይኖራል ሲሉ ታቦቱን ማለታቸው እንደ ሆነ የምናውቀው።

6. በኢሰፋንታይን የነበሩት አይሁዶች ብዙ ጊዜ በመቅደሳቸው የነበረውን ታቦት «የመላእክትና የለማያት ጌታ» በማለት ይጠሩት ነበር። የሰሎሞን ቤተ መቅደስ ከመሠራቱ በፊት ታቦቱን ከመኖሪያው ከሌሎ ለማምጣት የሄዱት ለዎችም ይህንኑ አገላለጽ ተጠቅመውበታል።

7. እነዚህ ሁሉ የሚያመለክቱት ታቦቱ በኢሰፋንታይን ውስጥ እንደ ነበር ሊሆን፤ ለቤተ መቅደሱም መሠራት ዋነኛ ምክንያት የዚሁ ታቦት አብሯቸው መኖር ነው። ቤተ መቅደሱ በእርግጥ መቼ እንደ ተሠራ እንደማይታወቅ ክሬክለር የገለጸልኝ ትክክል ነው። የተገኙትን መረጃዎች በጥልቀት ያጠኑ ምሑራን ግን እንደሚሉት በ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ቅ.ል.ክ መጀመሪያ ቁጥሩ ከፍተኛ የሆነ በግብጻውያን የተቀጠረ በርካታ የአይሁድ ቅጥረኛ ጠቃደሮች ክምችት ነበር። የእነዚህ ሰዎች በብዛት በኢሰፋንታይን መገኘት ለቤተ መቅደሱ አምልኮ አመቺ ማኅበረሰባዊ ይዘትን ፈጥሮላታል። በዚህና በሌሎች በርካታ ማስረጃዎች ላይ በመመርኮዝ ቤተ መቅደሱ የተሠራው በ650 ቅ.ል.ክ መሆኑን ምሑራን ይገምታሉ።

8. ዘመኑ ከታሪክ አንጻር ከፍተኛ ጠቀሜታ ያለው ነው። ምክንያቱም ይህ ዘመን ንጉሥ ምናሌ በታቦቱ ቦታ በቤተ መቅደሱ ጠዋትን የተከለበሰ ዘመን ሲሆን፤ ታማኝ የሆኑት የሊዋውያን ካህናት ደግሞ ታቦቱን ከቤተ መቅደሱ ያወጡበት ዘመን ነበር። የቃል ኪዳን ታቦት በዚህ ጊዜ መውጣቱን የማረጋገጡ ተግባር አስቸጋሪ መሆኑንም ማየት ይቻላል። ሆኖም፤ መጽሐፍ ቅዱስ

ውስጥ ታቦቱ ወዴት እንደ ተወሰደ የሚያመለክት መረጃ አላገኘ ሁም። (ፕሮፌሰር ሜናሂም ሐራን እንኳን ታቦቱ ከኢየሩሳሌም ከወጣ በኋላ ወዴት እንደ ደረሰ የሚገልጽ ንድፈ አሳብ አላወጡም።)

9. የኤለፋንታይን ጥንታዊ ጽሑፎች ያጠኑ ምሑራን ቤተ መቅደሱ በ650 ቅ.ል.ክ መሠራቱን ቢያረጋግጡም፤ ታቦቱ በንጉሥ ምናሉ ዘመነ መንግሥት ከኢየሩሳሌም ስለ መጥፋቱ የተረዱት ነገር አልነበረም። ይህን ቢያውቁ ኖር፤ ከመናገር ወደ ጌላ ባላሉም ነበር። ይሁንና፤ ንጉሡ በጣዎት አምልኮ በመዋጡ፤ ከፍተኛ ተቃውሞ እንደ ተከተለና ከዚህም የተነሣ ኤለፋንታይን ላይ የአይሁድ ቤተ መቅደስ መሠራቱን ያውቃሉ። በዚህ መሰከ ጥናት ያካሂደ አንድ ምሑርም የሚከተለውን አስፋሯል፡- ነሀናቱና ነቢያቱ የንጉሡን እረማዊ ልምድ መከተል በጥብቅ ስለ ተቃወሙት፤ ከፍተኛ አልቲት ሳይከተል አልቀረም። ከዚህም የተነሣ፤ የተወሰኑ ካህናት ወደ ግብፅ ሽሽተው ኤለፋንታይን ካሰጡ የአይሁድ ጦር ሰፈር ተደባሰቁ። በዚያም ቤተ መቅደሱ ተሠራ።

10. ይህ የተጻፈው በበዛላሌል ፖርቱን ነው። በበዛላሌልም ግን እንቅጥልሽ የሆነበት አንድ ነገር አለ። ይኸውም፤ በአይሁዶች እምነት መሠረት «ማንኛውም ከእስራኤል ውጪ ያለ ምድር የረከሰ ስለሆነ፤ በዚያ ቤተ መቅደስ ሊሠራ አይገባም።» ታዲያ አይሁዳውያኑ አንዴት ቤተ መቅደሳቸውን በኤለፋንታይን ሊያንጹቡቁ? የሚል ጥያቄ ነው ያብሰሰሰው። በበዛላሌል አባባል ከስሎሞን ቤተ መቅደስ መውደም በኋላ በባቢሎን ውስጥ በግዞት ተይዘው ለነበሩት አይሁዶች ነቢዩ ኡርምያስ ይሰጣቸው የነበረው ምክርም ለአምላካቸው እንዲጸልዩ አንጂ፤ መሥዋዕትን እንዲያደርጉ አልነበረም። በመሆኑም፤ «በባቢሎን ለያህዌ የቆመ ምንም ዓይነት ቤተ መቅደስ የለም። ታዲያ አይሁዳውያኑ በኤለፋንታይን ቤተ መቅደስ እንዲሠሩ ምን አጥጋቢ ምክንያት አላቸው?» በማለት ነው በበዛላሌል የሚጠይቀው።

11. ለበዛላሌል ጥያቄ መልሱ ግልጽ ይመስለኛል። ምክንያታቸው ከኢየሩሳሌም ይዘውት የመጡት የቃል ኪዳን ታቦት

አብሯቸው መኖር ነበር። ንጉሥ ስሎሞን ለታቦቱ ማኖሪያ ቤተ መቅደስ እንደ ሠራ ሁሉ፤ እነርሱም እንደዚሁ አደረጉ።

ኤለፋንታይን እና ፈላሻዎቹ

ሁልጊዜ ይከነክነኝ የነበረው ጉዳይ ከምናሉ በኋላ የነገሠው ንጉሥ ኢዮስያስ የቃል ኪዳን ታቦት ኤለፋንታይን ውስጥ መገኘቱን ቢያውቅም፤ ለማስመለስ ጥረት ያለማድረጉ ነበር። ለዚያ ጥያቄ በተላል መልስ አገኘሁ። ምክንያቱም ኢዮስያስ ለውጡን የጀመረው በነገሠ በአሥራ ሁለተኛው ዓመት ወይም በዓመቱ ስለ ነበር ነው። በዚያ ወቅት ደግሞ በግብፃውያንና በአይሁዳውያን መካከል የነበረው ግንኙነት በጣም ሽክር ነበር። እንዲያውም ራሱ ንጉሥ ኢዮስያስ የተገደለው (622 ቅ.ል.ክ) ከግብፃውያን ጋር በተደረገ ጦርነት ነበር። ምንም እንኳን ኢዮስያስ የቃል ኪዳን ታቦት ወደ ኤለፋንታይን መወሰዱን ቢያውቅም፤ ካለው አቅም አንጻር ግብፅን ከመሰለች ጋያል አገር ጋር ተዋግቶ ታቦቱን ለማስመለስ አልቻለም።

በዚህ ነጥብ ከረከቡ በኋላ፤ የቃል ኪዳን ታቦት በ5ኛው ምእተ ዓመት (ቅ.ል.ክ.) ከኤለፋንታይን ወደ ኢትዮጵያ የተጓዘበትን መንገድ ልመረምር ተነሣሁ። በኢየሩሳሌም ከተማ ከፈላሻው ቄስ ሩፋኤል አዳነ ጋር ካደረግኩት ቃለ መጠይቅ የተረዳሁት ቅድመ-እያቶቻቸው እስከዋን ላይ ቤተ መቅደስ መሥራታቸውን ነበር። ፈላሻዎች ወደ ኢትዮጵያ የገቡትና በጣና አካባቢ ሊስፋፉ የቻሉት ከምዕራብ አቅጣጫ ወደ ኢትዮጵያ በመዝለቃቸው ነበር። በመጀመሪያ ከግብፅ ወደ ሱዳን በመጋዝ፤ ቀጥሎም የዓባይንና የተከበን ወንዞች በመከተል መምጣታቸውን በማመን ከድምዳሜ የደረሰኩት በ1989 ዓ.ም ነበር።

እዚህ መደምደማያ ላይ ከመድረሱ በፊት ግን በርካታ ታዋቂ ምሑራንን፤ በተለይም ስለ ፈላሾች ክደቡብ ዐረቢያ እቅጣጫ መፍለስና በ70 ቅ.ል.ክ ወደ ኢትዮጵያ መግባት የሰጡትን እስተያየት መርምራ ልረካ አልቻልኩም። ታዋቂ በሆኑ የኢትዮጵያ ጥናት ተመራማሪዎች ክፉኛ ቢተቹም፤ አንዳንድ ምሑራን ሰየት ያለ እሳብ ይዘው መቅረባቸው ግን አልቀረም። ይኸውም የዛሬዎቹ

ፈላሻዎች የመጀመሪያ ዝርያዎች የአይሁድ ሃይማኖትን የተቀበሉት ከኤለፋንታይን ደሴት ተሰድደው በመጡ አይሁዶች ነው የሚል ነበር። በየመንና በኢትዮጵያ መካከል ሰፊ የንግድ ግንኙነት አንደኛው ቢታወቅም፤ ከፍተኛ ቁጥር የነበረው የአይሁድ ማኅበረሰብ ከየመን አስቀድሞ በግብፅ ውስጥ ለብዙ መቶ ዓመታት ይኖር አንደኛውን ማረጋገጫዎች አሉ።

የፈላሻዎችን ሃይማኖት ጥልቅ የሆነ አራታዊ ባሕርይ ስንመለከት በግልጽ የሚታየው ነገር ይህ እምነት ከግብፅ በኩል ወደ ደቡብ ምሥራቅ ተስ በቀስ እየዘለቀ መምጣቱን ነው። ባደረግኩት ምርምር ፈላሻዎችን ከኤለፋንታይን ጋር የሚያቆራኝ ግልጽ መረጃ ተቀምጦ ባላገኝም፤ እጅግ ብዙ የሚያስዝርሙ ፍንጮችና አጋጣሚዎች መኖራቸው ሁለቱ በአጅቱ የተሳለፉ መሆናቸውን ያመለክታል። ያስባሰብኳቸው የአካባቢ መረጃዎች ግን ታቦቱ በኤለፋንታይን ቤተ መቅደስ ሁለት መቶ ዓመታት ቆይቶ ኢትዮጵያ ውስጥ በ5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ትድሙልደተ ክርስቶስ ለመግባቱ የሚያረጋግጠውልኝ እልነበሩም። ይሁንና፤ በግብፅ፤ በኢትዮጵያና በአስራሌል ውስጥ ካደረግኳቸው ጥናቶች እኒያ በቅርቡ ያገኘኋቸው ውጤቶች የንድፈ አሳቤን አሳማኝነት የሚያረጋግጠውልኝ ነበሩ። በማሰታወሻዬ ላይ ያስፈርኳቸው ዋነኞቹ ድምዳሜዎችና የተመሠረቱበትም መረጃ የሚከተለው ነው።

1. በኤለፋንታይን በነበረው የአይሁድ ማኅበረሰብ ይካሄድ የነበረው ሳይቋረጥ መካሄዱ ያለ ጥርጥር በኢትዮጵያ ውስጥ የነበረው የአይሁድ እምነት እጅግ ጥንታዊ ለመሆኑ ማስረጃ የሚሆነው የፈላሻዎቹ ሃይማኖት የእንስሳት መሥዋዕትን ሥርዓት ጠብቆ ማቆየት ነው። ይህም በመሆኑ፤ ፈላሻዎች ከኤለፋንታይን አይሁዶች ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ «ባሕል ወራሾች» መሆናቸውን ከማመልከቱም በላይ፤ ለቃል ኪዳን ታቦት ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ጠንካራ የመረጃ ድጋፍ ሊሆን ይችላል ይሆናል።

2. በኤለፋንታይን የአይሁዶች ቤተ መቅደስ በነበረበት ዘመን የራሱ አደረጃጀት ነበረው። አናባቢ በሌለው ጥንታዊው የግብፅ

ቋንቋ መሠረት ከህን (khn) የሚል ቃል አለ። ይህ ቃል አናባቢ ሊጨመርበት፤ ካህን (kahen) ይሆናል። የፈላሻ ቄሶችም ካህን ተብለው ነው የሚጠሩት።

3. በኤለፋንታይን ይገኝ ለነበረው የአይሁዶች ቤተ መቅደስ ቀደም ሲል በተጠቀሰው ቋንቋ የተሰጠው ስምም መስጅድ ነበር። ይህም ማለት «የመስገጃ ቦታ» ማለት ነው። ፈላሻዎች እስከ ዛሬ ድረስ ቤተ መቅደስም ሆነ ምክራብ የላቸውም። የእምልኮት ቦታቸውን መስጂት ነው የሚሉት። ምስጅድ (MSGD) ላይ አናባቢዎች ሲጨመሩ፤ መስጂድ (Mesgid) ስለሚሆን። በዚህ አጋጣሚ ንጉሥ ስለሞት በቃል ኪዳን ታቦት ፊት ለእግዚአብሔር እምላክ ለያሕዋ (ለአስራሌል እምላክ) ተዝርክኮ መጸለዩን ማስታወስ ይገባል።

4. በኢየሩሳሌም ጉብኝቱ ወቅት ሩፋኤል አዳነ አንድ ወራሪ ንጉሥ ግብፅን በማጥቃት የግብፃውያንን ቤተ መቅደሶች ለይቶ ሲያወድም፤ የአይሁዶችን ግን እንዳላፈረሰ ገልጸውልኝ ነበር። በ525 ትድሙልደተ ክርስቶስ ግብፅን በመውረር ብፍተኛ ጥፋት ያደረሰው ንጉሥ ካምቢስስ ሲሆን፤ የተሰፋፊዋ የፋርስ ገዢም ነበር። አባቱ የታላቋ ቂርስ መሥራች እንደ ነበርም በኤለፋንታይን የተገኘ ጥንታዊ የግብፃውያን ጽሑፍ ማስረጃ ይገልጻል።

ካምቢስስ ወደ ግብፅ ምድር በገባ ጊዜ የአይሁዶችን ቤተ መቅደስ አገኘ፤ ነገር ግን ጉዳት አላደረሰበትም። የግብፃውያን እምላኮችን ቤተ መቅደሶች ግን በሙሉ አፈራረሰ።

የፋርስ ገዢዎች በግብፅ ውስጥ እስከ 5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ትድሙልደተ ክርስቶስ መጨረሻ ድረስ ቆይተዋል። በእነዚህ ዓመታትም የኤለፋንታይን አይሁዶች ተባብረዋቸዋል። ይህ የፋርሶች ጥበቃና ድጋፍ እንዳከተመ ግን የአይሁዶች ቤተ መቅደስ ተደመሰሰ። ስለሆነም፤ ሩፋኤል አዳነ የነገሩኝን የፈላሻዎችን ታሪክ ሳጤነው፤ ታሪካዊ ተጨባጭነትና መረጃ ያለው ሆኖ አግኝቼዋለሁ።

5. ሩፋኤል በተጨማሪ የነገሩኝ ፈላሻዎች ለጣና ቂርቆስ የተለየ አክብሮት እንዳላቸው ነው። ወደዚህም ደሴት የቃል ኪዳን ታቦት

በ5ኛው ምዕተ ዓመት (ቅ.ል.ክ) መወሰዱ ተነግሮኛል። በጣና ቂርቆስ ጉብኝቴ ወቅት የአርቶዶክሱ ቂስ ፍስሐ የነገሩኝ ታቦቱ በዚህ ደሴት ለ800 ዓመታት በድንኳን ውስጥ ከኖረ በኋላ ወደ እክሱም መወሰዱን ነበር። ይህ ሰአኔ አስደናቂ አልነበረም። በኤስፋንታይን ተሠርቶ የነበረው ቤተ መቅደስ ከተደመሰሰ በኋላ፣ የቀድሞውንም የሰሎሞን ቤተ መቅደስ በናቡከደነፆር መደምሰስ በማጤን አይሁዶች ከድንጋይ ሕንፃ በተሠራ ቤተ መቅደስ ታቦቱን ከማኖር ይልቅ፣ አንደ ጥንቱ ታቦቱን በድንኳን ውስጥ ለማኖር ወሰነው ይሆናል።

6. ሩፋኤል አንደ ነገሩን፣ ቅድመ-አያቶቻቸው ወደ ኢትዮጵያ የገቡት በቀጥታ ከእስዋን ተነሥተው ላይሆን፣ ጥቂት ጊዜ በነብያ ግዛት ትገኝ በነበረችው በሜሮዊ ከተማ ቆይታ በማድረግ ነበር። የአክሲህን ቦታ ስሞች በጎንደር አካባቢ የአንዘበር ተቀማጭ ከነበሩት የፈላሻው ቂስ ሰሎሞን ዓለሙም አስተድሜ ሰምቻለሁ። ከ1500 ዓመታት በላይ ታሪኳ ተቀብሮ ከቆየ በኋላ በስተ መጨረሻው ስለ ሜሮዊ ከተማ ፍርስራሽ መረጃ ያገኘው የስኮትላንዱ ተወላጅና ተጓዥ ጀምስ ብሩስ መሆኑ አጋጣሚ ይሆን? (ፍርስራሹ የተገኘው በ1772 ነበር።)

ጥንታዊቷን የሜሮዊ ከተማ ፍርስራሽ ጀምስ ብሩስ ማግኘቱ ያመሳከተኝ ነገር ቢኖር የምርምራ አቅጣጫ ትክክለኛ መሆኑን ነበር። የስኮትላንዱ ተወላጅ በዘመኑ ወደ ኢትዮጵያ ያደረገው ጉዞ የቃል ኪዳንን ታቦት መተመጫ ቦታ ለመፈለግ አንደ ነበር አርገጠኛ ሆኛለሁ። ያልተመሰሰልኝ ጥያቄ ግን አይሁዶች ከኤስፋንታይን ሰምን ወደ ደቡብ አቅጣጫ ለመጓዝ አንደ መረጡ ነው። ወደ ሰሜን፣ አልያም ደግሞ ተመልሰው ወደ አስራኤል፣ ሰምን አልተጓዙም?

በርካታ ምክንያቶች ሊኖሩ እንደሚችሉ ተገነዝብሁ። በመጀመሪያ፣ በኢየሩሳሌም የነበሩት አይሁዶች ያለ ታቦቱ መኖርን ለምደው ስለ ነበርና የተደመሰሰው የመጀመሪያው የሰሎሞን ቤተ መቅደስም ምትክ የተሠራው ሁለተኛ ቤተ መቅደስ ካህናት ሆነው

የነበሩቱ ከኤስፋንታይን የሚመጡ ተፎካካሪዎችን ለመቀበል ፈቃደኛ ሊሆኑም አይችሉም።

ኢየሩሳሌም ውስጥ በ5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን (ቅ.ል.ክ) የነበረው አስተሳሰብ በመስወጡም አግቢአብሔር በኪሩቤል መካከል በቃል ኪዳን ታቦት ውስጥ ይኖራል የሚለው እምነት መለወጡና የታቦቱም ማዕከላዊ ስፍራ መቀየሩን የኤስፋንታይን አይሁዶች በመረዳታቸው የባይተዋርነት ስሜት እንደ ፈወረባቸው መገመት አያዳግትም።

ቤተ መቅደሳቸው በመደምሰሱና ከግብፃውያንም ጋር ደም በመቃባታቸው ወደ ሰሜን ግብፅ ሲሄዱ ቢፈልጉም፣ በሰላም የማስፋቸው ሁኔታ አጠያያቂ ነበር። ስለዚህ የነበራቸው ምርጫ ወደ ደቡብ አቅጣጫ ማተኮር ብቻ ነበር። በዘመኑ አባባል የእስዋንና ኤስፋንታይን አስተዳዳሪ «የደቡብ አገሮች መግቢያ በር ገዥ» የሚል ሹመት ነበር የሚለጠው። የኤስፋንታይን አይሁዶች በወቅቱ የነበራቸው አማራጭም በዚያ በር በኩል ወጥቶ በጥቅሱ ኢትዮጵያ በመባል ወደሚታወቁት ደቡብ አገሮች መጓዝ ብቻ ነበር። «ኢትዮጵያ» የሚለው የግሪክ ቃል «የተቃጠለ ፊት» ወይም ጥቁር ቆዳ ያላቸው ሕዝቦች ማለት ነው።

ያም ሆኖ ግን፣ ስደተኞቹ አይሁዶች አስቀድመው ወደማያውቁትና ወደሚያስፈራው ምድር እየዘለቁ አልነበረም። እንዲያውም አንዳንድ የአይሁድ ማኅበረሰብ አባላት ለወታደራዊ ዘመቻ ወደ ደቡብ አገሮች ይጓዙ አንደ ነበር ቀድሞ ይታወቃል። አይሁዳውያን ያልሆኑ፣ ነገር ግን ከፍተኛ ቁጥር ያላቸው ሌሎች ሕዝቦች ከእስዋን አካባቢ ተነሥተው በደቡብ አገሮች ለመስፈራቸው ቦታ መረጧቸው አሉ። ይህ ማስታወሻ የተነሣበት መሠረታዊ ምክንያት በዘመኑ ክርስቶስ 6 ሚሊዮን አይሁዶች በዓለም ሁሉ ተበትነው ነበር። ከዚህ ውስጥ ሁለት ሚሊዮን ያህል አይሁዶች በግብፅ የመኖራቸው መሠረታዊ ምሥጢርን ለመተንተንና ግንዛቤን ለማዳበር በመፈለግ የቀረበ ነው።

ምዕራፍ ሦስት

ቤተ ክርስቲያን፣ አይሁዳዊነት እና አረማዊነት

ይህ የታሪክ ክፍል በስፋት መሠረቱን የሚጥለው በሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ነው። ለወንጌል ቀዳሚዎቹ አይሁዶች ነበሩ። ሐዋርያቱ በቀዳሚነት መልአክቱን ለማድረስ የተንቀሳቀሱት ለብሔራዊነታቸው አይሁዶች ነበር። አነርሱ ከሙሴ ሕግጋት ጋር አብረው አሉ፤ በቤተ መቅደስ ይገኛሉ፤ ለአሕዛብ ፊት አይሰጡም። በብዛት መስብሰቢያቸው በቤት ውስጥ ነበር። ይህ የቤት ለቤት ስብሰባ በኢየሩሳሌምና በዙሪያው ብቻ ሳይሆን፤ በየትም በተገናኙ ቁጥር ያመልኩ የነበሩት በቤት ነበር። ይህን በተመለከተ መሠረት የሚጥሉ ጥቂት ምሳሌዎችን እንመልከት፡-

ምሳሌ 1. ማርቆስ 14:12-16፤ የፋሊካ ራትን የበለብት በደርብ ላይ በተዘጋጀ ሰፊ የአዳራሽ ቤት ነበር።

ምሳሌ 2. ዮሐንስ 20:14-29፤ ኢየሱስ ከትንሣኤ በኋላ ተሰብስበውበት በነበረው ቤት ተገኝቶ ለላም ለእናንተ ይሁን አላቸው።

ምሳሌ 3. ዮሐዋ. ሥራ. 2፤ ከሰማይ የመጣው ድምፅ ተቀምጠው የነበሩበትን ቤት ሁሉ ሞላው።

እንግዲህ ከእነዚህ ሦስቱ ክንውኖች በቤት መስተናገዳቸውን ልብ ብለን፤ በተጨማሪ የቤት አገልግሎቶችን መስፋፋት አስከትለን እናጤን።

ምሳሌ 4. ዮሐዋርያት ሥራ. 16:40፤ (ጳውሎስና ሲላስ) ከወንጌ ወጥተው ወደ ልድያ ቤት ገቡ (በፊልጵስዩስ)።

ምሳሌ 5. ዮሐዋርያት ሥራ. 18:7፤ ከዚያም ወጥቶ ኢየሱስ በወደሚባለው ሰው ቤት ገባ (ቆሮንቶስ)።

ምሳሌ 6. ሮሜ 16:5- በቤታቸውም ላላች ቤተ ክርስቲያን ለላምታ አቅርቦልኝ (ሮሜ)።

ምሳሌ 7. 1ኛ ቆሮንቶስ 16:19፤ አቂላና ጽርስቅላ በቤታቸው ካላች ቤተ ክርስቲያን ጋር በጌታ ሰላምታ ይሏችኋል (ኤፌሶን)።

ምሳሌ 8. ቄላስይስ 4:15፤ በሎዶቅያ ላሉት ወንድሞችና ለምንፉን በቤቱም ላላች ቤተ ክርስቲያን ለላምታ አቅርቦልን (ሎዶቅያ)።

ከእነዚህ የምንረዳው፤ በመጀመሪያው ክፍለ ዘመን የሚገነቡ ሕንጻዎች አለመኖራቸውን ነው፤ በየቤቱ ይመለከታል፤ በቤት በሚደረገው ክርስቲያናዊ ኅብረት ውስጥ ደግሞ ዘርፈ-ብዙ አገልግሎቶች ይሰጡ እንደ ነበር ይታወቃል-ማጥመቅ፤ ስብከት፤ የጌታ ራት፤ እርምጃ ጥቅም፤ ቀብር የመሳሰሉት ያካተቱ ነበር።

ጥምቀትን በተመለከተ ጀስቲን ምስክርነቱን ሲናገር፤ «በክርስቶስ ያመነትን ሐዋርያት ባስተማሩን መሠረት በአብ፤ በወልድ እና በመንፈስ ቅዱስ ስም እናጠምቃቸዋለን። ከዚያ በኋላ ወደ ክርስቲያኖች ኅብረት በማምጣት ይቀላቀላሉ፤ በዕለቱ ስለ ራሳችን እንጸልያለን፤ ስለ አዲሶቹ ተጠማቂዎች እንጸልያለን፤ በተለያዩ ቦታዎች ስላሉት ተመሳሳይ ጉባኤዎች እንጸልያለን፤ ከዚያም በኋላ እርስ በርሳችን ለላምታ አገልግሎት» በማለት ጽፏል።

ተርቱሲያን ሮማዊ ጠበቃና በሰሜን አፍሪካ በካርቲጅ ተወላጅ ሲሆን፤ በ195 ዓ.ም. ክርስቲያን ሆነ። ይህ ሰው የጥምቀት ሥርዓትን ሲገልጽ፤ «ሥርዓቱ ቀላል እና ወጪ የማይጠይቅ ሲሆን፤ ተጠማቂውን ወደ ውኃ ማጥለቅ፤ ስለ እርሱ ጥቂት መናገር፤ ከዚህ በኋላ መቀላቀል መለያ ሆኗል» በማለት ጽፏል።

የእሱ ድምፅ በተመለከተ፡- ጀስቲን በዚህ ጉዳይ ምስክርነቱን ሲለጥ፤ «በእሱ ድምፅ በከተማ በሚገኝ ቤት ወይም ከከተማ ዳር በሚገኝ የእማኞች መኖሪያ ቤት እንሰበሰባለን፤ በዚያም የሐዋርያት ሕይወት፤ ወንጌሎችን እና የነቢያት መጻሕፍት ለረዥም ሰዓት ይነበባሉ። ንባቡ በቆመም ሰዓት፤ እንደ ዋና የሚቆጠረው ሰው የተደመጠውን ሁሉ መፈጸምና ማስታወስ ይገባል ካለ በኋላ፤ ሁሉም ቆመው ጸልዮው ይጨርሳሉ» በማለት በዕለተ አሁኑ የሚከናወነውን የእምልኮ ገጽታ ያሳውቃል።

ሰበከትን በተመለከተ፡- ኢራንያስ ዛሬ ፈረንሳይ በተባለችው እገር መጋቢ ሆኖ ያገለገለ ነበር። ይህ ሰው በሎማርያ ባለችው ቤተ ክርስቲያን እየሰበከ ስለ ነበረው ፖሊካርፕ ይህን ማስታወሻ ትቷል፡- «ፖሊካርፕ የዐይን እማኞችን እያነሣ ስለ ሐዋርያቱ እና ስለ ኢየሱስ ይናገር ነበር። ይህን በሚያስተምርበት ሰዓት ዑላችንም በጉጉት እናደምጠው ነበር።» ከዚህም በመነሣት፤ እማኝነትን እረጋጋጭ እና አግባቡ የሆነ ትምህርት በመሆኑ ይህ በሰበከት ይፈረዳል።

የጌታ አራትንና ልግሰናን በተመለከተ፡- በጀስቲን ገለጸ ማዕድ ወደ መሪው ይመጣል፤ በውኃ የተቀላቀለ ወይም ይቀርባል፤ መሪውም ስለ ቀረበው ይጸልያል፤ ያመሰግናል፤ ጉባኤውም «አሜኤ» ብለው ይመልሳሉ፤ ከዚህም በመተጠል ዲያቶናቱ እማኞችን ያስተናግዳሉ፤ በጊዜው የተሩ ቢኖሩ ስለ እነርሱም በመጨረሻ ይወስዳሉ። ወላጆቻቸውን ላቡ፤ ለመበልቶች፤ በእስር ላሉ፤ ስለ ወንጌል ርቀው ላሉት በመሪው አማካኝነት የሚሰጥ ገንዘብም ይሰበሰባል፤ በአግባቡም ስብረቱን መሪው ለተገባቸው ያደርሳል። «ተርቱሊያን ችግሮችን በተመለከተ፡- «በመሰብሰቢያችን ቤት የገንዘብ ማጠራቀሚያ ሳጥን ይቀመጣል፤ ማንም የወደደ በሳጥኑ ብሩን ያግራል፤ በወር አንድ ጊዜ ተከፍቶም ለሚያስፈልጋቸው ይከፋፈላል፤» በማለት መጻፉን ልብ ማለት ተገቢ ነው።

ሞትና ቀብርን በተመለከተ፡- አቴናዊው አርስቲዲስ በክርስትና ኑሮው የተመለከተውን ሲጽፍ፤ «ከመካከላችን አንዱ በሞት ሲለይ፤ አንከፋም፤ ደስ ብሎን እግዚአብሔርን እናመሰግናለን፤ በድኑንም ከአንድ ቦታ ወደ ተሻለ ሌላ ቦታ አድርሰን የምንመለስ ያህል ቀብሩን ሳንተካገዝ እናገናኘውናለን፤» ብሎ ጽፏል።

ሥርዓተ ጸሎትን በተመለከተ፡- አሪፕን በ236 ዓ.ም. በቂሣርያ ሳለ ከጸፈው የተወሰደውን መመልከት የተሻለ በመሆኑ ጥቂት ነጥቦችን አስፍራለሁ።

እንዴት ስለ መጸለይ፡- ራስህን በማረጋጋትና እግዚአብሔር በዚያ እንዳለ በማመን መዘጋጀት ተገቢ ነው፤ እግዚአብሔር

መገኘቱ አንተን ሊመለከት ነው። ኢሳይያስ 58:9፤ «እኔ በዚህ እለሁ» ይላል። ከዚህም የተነሣ፤ ስትጸልይ ብቸኛ አይደለህም።

መቼ ስለ መጸለይ፡- ሁልጊዜ መጸለይ ተገቢ ነው። እውነተኛ ሕይወት በጸሎት ይገለጻል። በቀን ሦስት ጊዜ ለመጸለይ ራስን ማዘጋጀት ጥሩ ነው (ዳን. 6:10)። ጥዋትን (መዝ. 5:3)፤ ቀትርን (ሐዋ. 10:9)፤ ምሽትን (መዝ. 141:2) ያመላክታሉ።

መቆም፤ መንበርከክ ወይስ መቀመጥ፡- የተሻለው መቆም እና የእጅን መዳፍ፤ ገልጸ ከፍ አድርጎ መጸለይ ነው፤ ዐይኖችን ወደ ሰማይ ቀና አድርጎ መጸለይ አሳብንና ልብን ከፍ ለማድረግ ይረዳል። ይቅርታን በመጠየቅ ወቅት መንበርከክ፤ መግዛትን ገላጭ ስለሆነ፤ ይመረጣል። የጤና ችግር እና ሁኔታዎች ያልተመቻቹበት ሰናፊ በሆነ ጊዜ ደግሞ፤ ቁጭ ብሎ መጸለይ ክፋት የለውም።

የጸሎት ሰፍራ፡- የትኛውም ሰናፊ ትክክለኛ ቦታ ነው። አንድ ቦታ ትክክለኛ መሆኑን የምናረጋግጠው መጸለይ ስንችልበት ነው።

ከዚህ በላይ የተዘረዘሩት ሁሉ ተግባራዊ ሊሆኑ የቻሉት ከኢየሱስ የትንሣኤ ታሪክ የተነሣ ነበር። ደቀ መዛሙርቱ የኢየሱስ መሞት፡- ሐፍረትን፤ ፍርሃትንና ውርደትን በማስከተል ቁዝማ መተዳደሪያቸው ሆኖ ነበር። ያ ግን የተቀየረው በጌታ ሕያው መሆን ነበር- በትንሣኤው።

ይህ ትንሣኤ፤ ከግሪክ አስተሳሰብ ጋር፤ ከሮማውያን ባህላዊ እምነት ጋር፤ ከብሉይ ኪዳን ሥርዓት ጋር አለመገጣጠምን አመጣ። ለደቀ መዛሙርቱ ግን ትንሣኤው ስዘመናት የተጠበቀውን መሊሕ እረጋገጠላቸው፤

- የእግዚአብሔርን ልጅ ገለጠላቸው።
- የኃጢአተኞች መድኃኒት ተረጋገጠ።
- በመንፈስ ቅዱስ አማካኝነት የሰጠታዎች ሁሉ መንሥኤ ሆነ።
- በጥቅሉ የኢየሱስ ትንሣኤ ባይኖር፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ አይኖርም ነበር።

የዚህ ጽሑፍ ዐብይ መንሥኤም የዛሬ 2000 ዓመት የተከናወነው የኢየሱስ ትንሣኤ እርግጥ መሆን ነው፤ የዛሬ

ሕይወት፤ የነገም ተስፋ የሆነልን። ስለ ትንሣኤው መጽሐፍ ቅዱስ እንዲህ ይመስክራል፡-

ምሳሌ 1. ሐዋ. 2:33-36፤ እንግዲህ ይህን እናንተ የለቀላችሁትን ኢየሱስን እግዚአብሔር ጌታም ክርስቶስም እንዳደረገው የእስራኤል ወገን ሁሉ በእርግጥ ይወቅ።

ምሳሌ 2. ሐዋ. 4:10-12፤ እናንተ በለቀላችሁት፤ እግዚአብሔር ከሙታን ባስነሣው በናዝሬቱ በኢየሱስ ክርስቶስ ስም ይህ ደህና ሆነ።

ምሳሌ 3. ሐዋ. 13:30-39፤ እግዚአብሔር ግን ከሙታን አስነሣው . . . ይህም በእናንተ ዘንድ የታወቀ ነው።

ምሳሌ 4. ሐዋ. 17:30-32፤ እግዚአብሔር እርሱን ከሙታን በማስነሣቱ ሁሉን አረጋግጧል።

ምሳሌ 5. ሮሜ 1:3-4፤ ወንጌል በሥጋ ከዳዊት ዘር ስለ ተወለደ እንደ ቅድስና መንፈስ ግን ከሙታን መነሣት የተነሣ በኃይል የእግዚአብሔር ልጅ ሆኖ ስለ ተገለጠ ስለ ልጁ ነው። እርሱም ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ነው።

የትንሣኤ ውጤት ከእስራኤል ተሻግሮ ወደ መላው ዓለም የዘመተበት የመንደርደሪያ ታሪክ በሐዋርያት ሥራ ምዕራፍ 2 በበዓል ንምሳ አማካኝነት አይሁዶች የክርስቶስ የሆነውን የምሥራች መልአክነት ስምተው ታዘዙ። ይህንን ደግሞ ይዘው ወደ መጡበት ተመለሱ፤ ይህ መነሻ ነው። ጌሳ ደግሞ በኅብረት በመኖር ሐደት ውስጥ የምግብ አደላደል እራፍትሐዊ ሆኖ ተገኘ። ሉቃስ በሐዋርያት ሥራ 6 ላይ ይህን ይዘግባል። ትንታኤው የወቅቱ የክርስቲያኖች የአስተዳደግ ዐይነት ሁለት ነበር። ከፊሎሹ በአይሁድ ተወልደው፤ በዚያው አድገው፤ ለዚያ ባህልና እምነት ተገኝ የሆኑ አፋቸውን በአረማይክ የፊቱ አልፎ አልፎ ግሪክ የሚያውቁ ሲሆኑ፤ ከፊሎሹ «ዲያስፖራ» በመባል የሚጠሩት ናቸው። በስፋት በአሌክሳንደሪያ ግብፅ እና በትንሿ አለያ የሚኖሩ አይሁዶች ሲሆኑ፤ የተወለዱት ዳር አገር፤ ያደጉትም አዚያው ነው። በግሪክኛ አፋቸውን ፈትተዋል፤ ለግሪክ አስተሳሰብ ተጋላጭ ሆነው ኖረዋል።

እነዚህን ሁለቱን ቡድኖች በጋራ ክርስቶስ አገኛቸው፤ ክርስቲያንም ሆኑ። ዳሩ ግን፤ በአይሁድ አዳጊዎች ራሳቸውን ከፍ አድርገው በግሪክ ዓለም የተወለዱትን እና ያደጉትን መለየት፤ ማግለል ጀመሩ። በግሪክ አስተሳሰብ፤ በውጭ ያደጉት ደግሞ ውስጠኞቹን ያልሠለጠኑ፤ አንደ ተወለዱ፤ እንደ ተፈጠሩ ያሉ ጌሳ ተሮች አድርገው ማየት ጀመሩ። ይህን ግንዛቤ በውስጥ አቅፎ በኅብረት በሚኖረው ማኅበረሰብ ውስጥ በተለይ በምግብ አደላው አድሳጊዎችን ፈጠረ፤ በመፍትሔነት ለባት ዲያቆናት ከመጡዎቹ ተመረጡ፤ ከተመራጩ አንዱ እስጢፋኖስ እንደ ነበር የሐዋርያት ሥራ ምዕራፍ 7 ይዘክራል። በወቅቱ እስጢፋኖስ ኢየሱስ ክርስቶስን በአግባቡ ገለጸ፤ በተያያዥ ለስደትና ለግድያው ምክንያት የሆነውን «ያቡዲነትን» ያለ መንገድነት የትም እንደማያደርስ ገልጸ፤ በምትኩ በስራ ዕይታ ማየት እንዳለባቸው፤ በዙሪያው ላሉት አበሠረ፤ ለክብሩ ክርስቲያኖችም አብራራ። ይህም በውጤቱ ስደትን አመጣ፤ የተሰደዱት ግን «ሔለናይዝድ» ቅደም ተብለው የሚጠሩት ወገኖች ነበሩ። ሐዋርያቱ (አይሁዶቹ) በስደቱ አልተካተቱም። አላዳጆቹ እነርሱን «የአኛው ናቸው» በሚል እምነት ሰይፉ፤ አሳስነሡባቸውም፤ መረጃችን የሐዋርያት ሥራ 8:1 ነው፤ «በኢየሩሳሌም በነበረችው ቤተ ክርስቲያን ሳይ ታላቅ ስደት ተነሣ፤ ከሐዋርያትም በስተቀር አማኞች በሙሉ በይሁዳና ለማርያ አውራጃዎች ሁሉ ተበተኑ» ካለ በኋላ፤ በሐዋርያት ሥራ 11:1 ላይም ሐዋርያቱና በይሁዳ የነበሩት ወንድሞች፤ «አሕዛብ ደግሞ የእግዚአብሔርን ቃል እንደ ተቀበሉ ሰሙ» ሲል ሉቃስ ጽፏል።

ከዚህ ታሪክ በኋላ በኢየሩሳሌም ክርስትና በንጹሕ አይሁዳውያን አጅ ሥር ውሎ በያዕቆብ የቤተ ክርስቲያን መሪነት መኖር ተጠለ። ይህን የምናረጋግጠው በተከታዮቹ 3 ጥቅሶች ነው፡-

ምሳሌ 1:- ገላ. 1:19፤ «ነገር ግን ከጌታ ወንድም ከያዕቆብ በቀር፤ ከሐዋርያት ማንንም አሳየሁም።»

ምሳሌ 2:- ገላ. 2:9፤ «አዕማድ መስለው የሚታዩ ያዕቆብ፤ ጴጥሮስና ዮሐንስም . . . ለእኔና ለበርናባስ የትብብር ቀኝ

እጃቸውን ሰጡን፤ ከዚያም እኛ ወደ እሕዛብ፤ እነርሱ ደግሞ ወደ እይሁድ እንድንሄድ ተስማሙ።»

ምሳሌ 3፡- ሐዋ. 15፡2፤ «ክርስቲያን በሆነ ጊዜ ጳውሎስና በርናባስ ከእነርሱም እንዳንዶች ሌሎች ሰዎች ወደ ሐዋርያት ወደ ሽማግሌዎችም ወደ ኢየሩሳሌም ይመጡ ዘንድ ተቆረጠ» በማለት ያለ ስደት መክረማቸውን ያረጋግጣል።

ይህ በእንዲህ እንዳለ፤ የወንጌልን የምስራች ወደ ዓለም ሁሉ የማድረስ ሥራ «እይሁድ-ግሪክ» የሆኑት መውሰዳቸውን የሐዋርያት ሥራ በምስክርነት ያረጋግጣል።

ለምሳሌ፤ በሐዋርያት ሥራ 8 ላይ የፊልጶስ አገልግሎት ተዘርዝሯል፤ አሕዛብ የነበረውን ቆርኔሊዎስን፤ ቤተሰቡን መድረስ፤ ከዚያም የተሰደዱት «እይሁድ-ግሪክ» ወደ በዙበት ወደ ሰማርያ፤ በተለይም ወደ አንጾኪያ፤ በመዝመት የምስራቹን ለቅደሳቸው፤ እንዲሁም ለአሕዛብ ሁሉ በማድረስ ክርስትና መስፋፋቱ እውነት ነበር።

የሐዋርያት ሥራ 11፡20-21፤ «ከእነርሱ ግን የቆጵሮስና የተሬና ሰዎች የነበሩት እንዳንዶቹ ወደ አንጾኪያ መጥተው የጌታን የኢየሱስን ወንጌል እየሰበኩ ለግሪክ ሰዎች ተናገሩ። የጌታም እጅ ከእነርሱ ጋር ነበር፤ ቁጥራቸውም እጅግ የሚሆን ሰዎች እምነው ወደ ጌታ ዘወር አሉ» ይላል። «ክርስቲያን» ተብሎ መጠራትም ለመጀመሪያ ጊዜ የተሰጠው በዚህች ከተማ ነበር።

የሮም መንግሥት ልዕለ ኃይልነት መገለጫ ካደረጋቸው ትላልቅ ከተሞች ውስጥ አንዱ አንጾኪያ ነበረች። ይህች ከተማ በዚያው በሮም የአገዛዝ ወቅት ወንጌል እንዴት እና በማን እንደ ደረሳት ሳይታወቅ፤ የክርስቶስ ሥራ ተስፋፋቸዋት ተገኘች። በአንጾኪያ ከተማ የተፈጠረችው ቤተ ክርስቲያን ወንጌልን ወደ እረማውያኑ ሁሉ የማድረስ ኃላፊነትን ወስዳ የበመተች አጥቢያ ነች።

የዚህችን ከተማ አጠቃላይ ገጽታ ስንመረምር፤ ለማንም እጁን የመዘርጋት እቅም የነበራት፤ የሶሪያ ዋና ከተማ በመሆን ተለይታለች፤ «በውበት ተንቆጥቁጣ» የሚል ስምን አግኝታለች፤ ለኢኮኖሚ ዕድገቷ እውግስጦስ እና ሒሮድስ ከንዶቿ

ሆነውላታል፤ የሶፓርት የመወዳደሪያ ማዕከል ሆናለች፤ በምሥራቅ ካለው ዓለም ጋር የሮም ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት ዋና ጽሕፈት ቤት በዚያ ተመሥርቷል፤ የብሔር ብሔረሰቦች ህገር በመሆን፤ የዓለሙ ሁሉ የመገለጫ ከተማ ሆናለች። በከተማዋ የማይታይ የሰው ዘር፤ የማይነገር ቋንቋ፤ እመነኝ የማይል እምነት እልነበረም።

የሥነ ቁፋሮ ውጤቶች እንዲረጋገጡት፤ የጥንቱ ዓለም ማንነት በአንጾኪያ ከተማችን መረጃዎች ታውቋል። የግሪኮቹ አማልክት ዜውስ እና አፖሎ መናረያቸው እዚያ ነው። የሶርያውያን አማልክት በኣል እና ምሥሎቹ በዚያ ተገኝተዋል። ጥንቆላ፤ ድግምት፤ አሰማተኝነት፤ የሥነ ክሞክብት ነቢይነት አገልግሎት ሊሰጡ የነበሩት በአንጾኪያ ነበር።

አንጾኪያ የርስላት ተንጮ ሆና በሚደብራላት ዙሪያ ባሉ አገራት ያሉ ሁሉ የከተማዋ የሴቶች ጽንኪራ ዋንቋ ርእሰ ጉዳይ በመሆን ሁሉን አፍ ያስከፍት ነበር። ይህ የእይሁድ ተጽዕኖ ያልነገሰበት ከተማ፤ በክርስቶስ ወንጌል ተከታ ተገኘች። ወንጌላትም ሆኑ የሐዋርያት ሥራ ስለ አንጾኪያ የሚነገሩን መረጃ የላቸውም። ይህን ሁሉ አገልግሎት ነገር ቅዱሳን መጻሕፍት ትተው፤ የሚናገሩት ስሙጥር ሆኖ የሚወደስ ተጠሪ ስም በሌለው ወንጌል በዚያ ደርሶ፤ የወንጌል ስርጭት ዋና ጽሕፈት ቤት በዚያ መመሥረቱን ብቻ ነው።

እንደ ሱቃስ አተራረክ፤ ስደት በኢየሩሳሌም በተቀጣጠለ ወቅት አማኞች ተበተኑ። ይህን ለመገንዘብ የሐዋርያት ሥራ 11፡19-20ን ዋቢ ይጠራል።

«እስጢፋኖስ ተወግሮ በሞተ ጊዜ በተነሣው ስደት ምክንያት የተበተኑት አማኞች እስከ ፊንቲና እስከ ቆጵሮስ እስከ አንጾኪያም ሂዱ፤ ቃሉንም ለእይሁዳውያን ብቻ እንጂ ለሌሎች አይናገሩም ነበር።» ይህን ገለጻ የእምነት፤ የባህል፤ የቋንቋ ተግዳሮት እንደ ነበር፤ ይህም «ለገዛ ወገኔ ብቻ» የሚል ጠባብነትን ወልዶ ይታያል። ልኩ ግን፤ «... ይሁን እንጂ ከቆጵሮስና ከቀሬና የመጡ አንዳንድ አማኞች ወደ አንጾኪያ በሄዱ ጊዜ ለእረማውያን

ጭምር ስለ ጌታ ኢየሱስ መልካም ዜናን አበወሩ፤ ጌታም ይረዳቸውና ብዙ ሰዎች አምነው ወደ ጌታ ይመለሱ ነበር» ይለናል። ጉሰኝነትን (ጠባብነትን) የማሸነፍ አቅም ያለው ወንጌል በከተማው ላይ ገዝፎ ተገኘ። ይህ ጉዳይ ውጤታማ እንዲሆን ከተሟኔቱ ወሳኝ ሆኗል።

የወንጌላዊነትን የመስፋፋት አማኝነት ማንግትም የሚቻለው እንጾኪያን በማለብ ነው። ብዙ አማልክት፣ ብዙ ጌቶች፣ ብዙ ፍልስፍናዎች፣ ብዙ ብዙ ነገሮች በተከማቹበት በዚህች ከተማ፣ ስለ አማኞች ሉቃስ የሚመለከረው ጌታ የረዳቸው፣ «ብዙ ሰዎች አምነው ወደ ጌታ ይመለሱ ነበር» (ሐዋ. 11:21) የሚል ነው። በከተማ ወንጌልን ማስፋፋት ይቻላል ማለት ነው።

ወንጌል ለማስፋፋት በቤተሰባዊ ተዋልዶ (ወላጆች ወደ ልጆች በማድረስ)፣ ወይም በዝውውር (ከቦታ ቦታ በተሄደ ጊዜ፣ በተደረሰበት ስፍራ አጥቢያ ካለ በመቀላቀል ወይም በመመሥረት)፣ አልያም፣ ለብዙ ሰዎች ከጌታ ጋር ሲገናኙ የወንጌል መስፋፍት ይከሰታል። በእንጾኪያ ይህ ሁሉ ሆኗል። በከተማዋ እግዚአብሔር በእነዚህ ሁሉ መንገድ መሥራቱን በርናባስ ካስተዋለ በኋላ፣ «... ሁሉም በሙሉ ልብ ጸንተው ለጌታ ታማኞች ሆነው እንዲኖሩ መከራቸው» (ሐዋ. 11:23) በማለት ይደግፋቸዋል።

ይህች ከተማ አማኞች ክርስቲያን (የሐዋ. 11:26) ተብለው እንደ ተጠሩባት ያበስራል። በጥንቱ ዓለም ባሪያዎች በጌታቸው ስም ይጠራሉ፤ የራሳቸው መብት የላቸውም። ልክ እንዲሁ፣ የእንጾኪያ አማኝ ከተመኞችን በጌታቸው ስም ጠሯቸው። «የኢየሱስ ክርስቶስ ባሪያ ሐዋርያ ሊሆን የተጠራ . . . » (ሮሜ 1:1) እያለ ራሱን መጥራቱ፣ የከተማ ሕይወት የአኗኗር ስልት በዚህ ላይ የተደገፈ አንድ ሆነ ያመለክታል። እንግዲህ የእንጾኪያ አማኞች ክርስቲያን ተብለው ተጠሩ፣ ለተጠሩበት ኖሩ፣ በየከተማዎች የሚኖሩ አማኞች በከተማው ለተገኘው ለሌላው ነገር ተገኝ ሆኖ መገኘትም በስፋት መታየቱን አንዝንጋ። ይህን ተግዳሮት መቋቋም እንደሚቻል በዚህች ከተማ አማኞች ዋቢ ሆነው መገኘታቸው፣ በከተማ ለሚኖሩ ክርስቲያኖች ሁሉ አበረታች እና

አነጋጋሪ ጉዳይ ነው።

የእንጾኪያ ክርስቲያኖች ራሳቸውን ብቻ የሚያወቁ፣ ስለ ራሳቸው ብቻ የሚጨነቁ ሳይሆን፣ ስለ ሰዎች ሁሉ ሽክም ያላቸው መሆኑ ሌላው ታላቢ ነጥብ ነው። በቀላውዲዮስ ዘመን ረሀብ ጸንቶ ነበር፤ ይህ የመርዶ ዜና ወደ እንጾኪያ በደረሰ ጊዜ፣ በዓይን ያላየላቸውን ግን የተጎዱ፣ የተበተኑ በይሁዳ እና በዙሪያዋ ያሉትን ሕዝቦች አስበው እያንዳንዳቸው የችሎታቸውን ያህል ገንዘብ አዋጥተው መዋጮውን በበርናባስና በላውል እጅ ላኩት (ሐዋ. 11:29-30)። የከተማ ኑሮ በአደጋዎች የታጠረ ነው፤ ቢሆንም፣ ለችግረኞች መድረስ የአማኞች ኃላፊነት ነው፤ ከከተማ ናሙና የሆነችው እንጾኪያ ይህን ለመለሉ ጉዳዮች ፈጣን ምላሽ በመስጠት ምላሴ ነበረች።

ስለ እንጾኪያ ቴኒ ማስታወሻ ሲጽፍላት፣ «የሚሲዮናውያን መገኛ፣ የድሆች ታዳጊ፣ ለወንጌል ስርጭት ሽክምም» ካላት በኋላ፣ «ሚዛኑን የጠበቀ ዕድገትን የምትተገብር፣ የከተማው የእግዚአብሔር መንግሥት ወኪል» ይልሳታል (Merrill C. Tenney, *New Testament Survey*, p. 253)።

በሐዋርያት ሥራ 11:26፣ «በርናባስ ሳኦልን ሊፈልግ ወደ ጠርሶስ ወጣ፣ ባገኘውም ጊዜ ወደ እንጾኪያ አመጣው፣ በቤተ ክርስቲያንም አንድ ዓመት ሙሉ ተለበሰቡ፣ ብዙ ሕዝብንም አስተማሩ፣ ደቀ መዛሙርቱም መጀመሪያ በእንጾኪያ ክርስቲያን ተባለ» የሚለውን ገለጸ በአግባቡ ለመገንዘብ ተጨማሪ ማስታወሻም እነሆ፡-

«ክርስቲያን» የሚለው ስያሜ፣ አንድም ሮማውያኑ ባሮቻቸውን በጌቶቻቸው ስም ስለሚጠሩ፣ አማኞች የጌታቸው የክርስቶስ አገልጋዮች (ባሮች) መሆናቸውን ለማረጋገጥ የጠሩበት ስም ነው። አልያም ክርስቲያን (Christian/Christ-iani) በላቲን ፓርቲ-ተክታይ (ቡድን) የሚል ፍችን በመያዙ፣ ከዚህም የተነሣ ክርስቲያን ማለት የገዛ ፈቃዳቸውን ለጌታቸው ያስገዙ ተክታዮች የሚል ትርጓሜ አለው። ከዚህ ስም ጋር በተያያዘ፣ «ክርስቲያን» የሚለው በብዙዎች ዘንድ ተቀባይነት አግኝቶ ከመግነኑ በፊት፣ የተለያዩ

መጠሪያዎች እንደ ነበሯቸው ልብ ማለት ተገቢ ነው። ከመጠሪያዎቹ ሦስቱን እንመልከት፡-

ምሳሌ 1፡- በሐዋ. 9፡2፤ «የጌታንም መንገድ የሚከተሉትን ለዎች ወንዶችንም ሌቶችንም ሲያገኝ፤ እያሰረ።»

ምሳሌ 2፡- ሐዋ. 22፡4፤ «ይህንንም መንገድ የሚከተሉትንም ሁሉ አስከ ሞት የማሳድድ ሰው ነበርሁኝ . . .»

ምሳሌ 3፡- ሐዋ. 24፡5 ጳውሎስንም . . . በዓለም ካሉት አይሁዳውያን ሁሉ ሳይሁኑት ያስነሣል፤ ናዝሬውያን ለሚባሉት መናፍቃን መረያቸው ነው።

እንግዲህ የወንጌል ተልዕኮ እስከ ምሳሌ-ብ አውሮፓ፤ ሮም፤ አስፔን የደረሰበት የመነሻ ስፍራ እንጂሲያ ነበረች (ሐዋ. 13)። ጳውሎስ በሚሲዮናዊ የተልዕኮ ዘመቻ ዋነኛ ሰው ነው። እርሱ በአረማውያን አገር በደማስቆ መንገድ ላይ የጌታን አጻጻፍነትና ጌትነት ከተረዳ በኋላ፤ ብዙ አሕዛብ የወንጌሉ ተተባይ ሆነ። ጳውሎስ ወደ ወንጌል የተመለሰበትን እንዲገረዙ ሕጉን በክፍል እንዲጠብቁ አሳደረገም፤ ይልቅስ፤ በአመዛኙ ከአይሁድ አገዛዝብ በጸዳ መንገድ አደራጃቸው። የጳውሎስ ጽሑፎች ሞልቶ የሥነ መልክት ትምህርት እና ክርስቶስን በአግባቡ ይረዳ ዘንድ በማድረግ ሰአሰፉት 2000 ዓመታት ቤተ ክርስቲያንን መርዳታቸውን መገንዘብ ተገቢ ነው።

ምዕራፍ አራት ስደተ-ኔሮ

ሮማውያን በዘመነ ሐዋርያት የክርስቶስ ወንጌል አገራትን ሁሉ እያጸረጠ ሲገስግስ የከረረ ተቃውሞ አልነበራቸውም፤ ይልቅስ ለክርስቲያኖች የስደት ምክንያት የማያምኑ አይሁዶች ዋነኞቹ ሲሆኑ፤ አልፎ አልፎ ጣዖትን የሚያመልኩ አረማውያን እነርሱን በመቃወም ይነሡባቸው ነበር። ለዚህ ታሪክ ሐዋ. 19፡21-41 እማኝ ይሆናል፤ «አንድ ድሜጥሮስ የሚባል ብር አንጥረኛ ለአርጤምስ ቤተ መቅደስ ምስል ከብር እየሠራ ለአንጥረኞች ብዙ ትርፍ ያስገኝ

ነበር» . . . ጳውሎስ በሰው እጅ የተሠሩ ምለሎች አማልክት አይደሉም እያለ በኤፌሶንና በብዙ አገሮች ያውካል በማለት ስደትን አስነሡ።

ለክርስትና ተቀናቃኝ ባለመሆን ሕዝቡን ያስተዳድር የነበረው የሮም መንግሥት ግን ኋላ ላይ በነገሠው ንጉሠ ነገሥቱ ኔሮ (54-68 ዓ.ም) አማካኝነት በ64 ዓ.ም. ስደትን በአማኞች ላይ አመጣ።

ከሮም ከ14 ክፍለ ከተማዎች አሥሩ በአሳት ቃጠሎ ወደሙ፤ በዚህ ወቅት ሕዝቡ ሮምን ኔሮ እንደገና ለመገንባት ካለው ፍላጎት የተነሣ ራሱ ቃጠሎውን እንደ ፈጠረ ገመቱ፤ በተያያዥ በከተማ ቃጠሎ ስለባ የሆነው ሕዝብ ከፍተኛ ተቃውሞ ቀስቀሰ፤ በዚህ ወቅት ኔሮ የቃጠሎው መንሥኤ ከእርሱ ወደ ሌላ ዘወር እንዲል በሮም ያሉ ክርስቲያኖች ይህን አንደ ፈጸሙ አሳወቀ።

በሮም ታሪክ ጸሐፊ የሆነው ታሲተስ (Tacitus) በወቅቱ ተገኝቶ እንዲህ በማለት ጻፈ፡-

«ጢባሪዮስ ገዢ በነበረበት ጴላጦስ አሳልፎ ሰግድዖ ባበቃው በክርስቶስ የሚመሩ ክርስቲያኖች ይህን ስደድ እሳት እንደ ቀስቀሱ ተደርጎ በሮም መንግሥት ታወጀ። በዚህም ክርስቲያኖች እየተለቀሙ ለአራዊት ተሰጡ፤ ለኔሮ ቤተ መንግሥት የምሽት ጧፍ ሆኑ። ይህ ሁሉ ግን የቃጠሎው ምክንያት እነርሱ ሆነው ሳይሆን፤ የኔሮን አብደት ወደ እርካታ ለማምጣት ሲባል የተደረገ የአልፍ ክርስቲያኖች ጭፍጨፋ ነበር . . .»

ኔሮ በክርስቲያኖች ላይ ለማመካከት በቂ የመነሻ ምክንያቶች ነበሩት፡-

አንድ፤ ክርስቲያኖች በእምነታቸው ከአይሁዶች የተለዩ መሆናቸውን ተገንዝቧል።

ሁለት፤ ክርስቲያኖች በሮም ነዋሪዎች መገለጻቸውን ተረድቷል።

ሦስት፤ ከጎበረተስቡ ጋር ባለመቀየጣቸው ተጠርጣሪዎቹ ለአገር ደህንነት ያልተመቹ መሆናቸውን አስተውሏል።

አራት፤ ክርስቶስ ጌታ ነው የሚለው እምነታቸው የሰፊውን የሮምን ባሕላዊ ሃይማኖት ተቃዋሚ መሆኑን አረጋግጧል።

ቀደም ሲል ታሲተስ የሰጠውን ምስክርነት በአቻ ሁኔታ ፍላጊያስ ጆሊፊስ (37-100?) በ94 ዓ.ም. በጻፈው «Antiquities of the Jews» መጽሐፍ ላይም አረጋግጧል።

የዚህ ስደት ደግነት አልቂቱ ከሮም ከተማ ወጥቶ ወደ ሌሎች የሮማ ግዛቶች አለመሰፋፋቱ ነበር። በዚህ ወቅት በሮም ጳውሎስ እና ጴጥሮስ እንደ ነበሩ ይታመናል፤ እነርሱም ተይዘው ጳውሎስ የሮም ዜግነት ስለ ነበረው አልተሰተለም፤ በምትኩ ዘመለሰ፣ ሲገደል፤ ጴጥሮስ ግን በስታሊት ተተጥቷል። አፈ ታሪክ አንደሚተነትነው፤ ጴጥሮስ እንደ ጌታው መስቀልን ባለመሟረጡ ራሱን ወደ እግርጌ፤ እግሮቹን ወደ ራስጌ አድርጎ መስተላይተረካል።

ይህ ገለጻ እንዳለ ሁሉ፤ በትይዩ «ጳውሎስና ጴጥሮስ ከኔሮ ቁጣ ተርፈዋል፤ ከዓመታት በኋላ በ67 ዓ.ም. በታጠሉው መንግሥት ላይሆን፤ በወንጌል አስፋፊነታቸው እንዲገደሉ ሆነዋል» ይላል። ይህም ቢሆን የኔሮን ዘርፍ ለሆኑት ላይ ያመጣውን ተቀጣጣይ ስደት ያመለክታል።

ኔሮ የመጀመሪያው ክርስቲያኖችን ያላደደ የሮም ንጉሠ ነገሥት ቢሆንም፤ ተከታዮቹ ሌሎችም የእርሱን ፈለግ ተከትለዋል። ዶሚሺያን (Domitian, 81-96) በአገዛዙ የመጨረሻ ዓመታት ሰፊ አልቂትን በአማኞች ላይ ፈጽሟል። ዮሐንስ፤ በዕድሜ የበለጸገው ሐዋርያ፤ በዚህ ንጉሥ አማካኝነት ነበር ወደ ፍጥሞ ደሴት የተሰደደው። ፍጥሞ በትጋሿ እስያ በስተ ምዕራብ ዳርቻ የምትገኝ ሰፍራ ነች።

የአይሁዳውያን ጦር ዐመፅ

ኔሮ በሮም በክርስቲያኖች ላይ ካመጣው ስደት እና ወከባ የባለ ለአማኞች አስቸጋሪ እና አስጨናቂው መክረኝነት በፓለስቲና ይሁዳ በአይሁዳውያን የተካሄደው ዐመፅ ነበር። ቀናተኞች (Zealots) በመባል የሚጠሩት ቡድኖች «ሮማውያን አይሁዳውያንን ያረክሉ

የዲያብሎስ ልጆች ናቸው» ከሚለው አቋም የተነሣ፤ ሮማዊ ገዢዎቻቸውን በጦር ኃይል በቀዳሚነት እየታገሉ በትይዩ በባንዳነት የሚያገለግሉትን አይሁዶች እየቀጡ ሕዝቡን ለመታደግ ታጠቁ፤ ቤተ መቅደሱን ማስከበር ዋነኛ ተግባራቸው ሆኖ ከ66-73 ዓ.ም. ድረስ ተዋጉ። ውጊያ ቢበዛም፤ የሮምን ጦር መርታት አልቻሉም። ሮማውያን ኢየሩሳሌምንና ቤተ መቅደሱን ሙሉ በሙሉ በማውደም ቀናተኞችን አስወገዱ።

የአይሁድ የታሪክ ጸሐፊ ጆሊፊስ የሰጠው ምስክርነት፡-

«1,000,000 አይሁዳውያን በጦርነቱ ተገደሉ፤ 97,000 ተማረኩ፤ የተማረኩት ከፊሎቹ «በባርነት» ተሸጡ፤ ከፊሎቹ ለሮማውያን መዝናኛ በየሰራው እደባባቸው ከአራዊቶች ጋር ታግለው ምግብና መሳሰቂያ ሆኑ። በዚህ ወቅት በፓለስቲና ያሉ የአይሁድ ክርስቲያኖች በዚህ ውጊያ እና እንቅስቃሴ ውስጥ አልተሳተፉም። ይህም የሆነው ኢየሱስ ከሰጣቸው ማስታወሻ የተነሣ ነበር። ማስታወሻው፤ «ኢየሩሳሌም በጠላት ወታደሮች ተከብባ ባያችሁ ጊዜ ለመጥፋት እንደ ተቃረበች እውቁ፤ በዚያን ጊዜ በይሁዳ አገር ያሉ ወደ ተራራሮች ይሸሹ፤ በከተማይቱ ውስጥ ያሉ ከዚያ ይውጡ፤ ከከተማ ውጪ ያሉትም ወደ ከተማይቱ አይገቡ፤ ምክንያቱም ስለዚህ ጥፋት የተጻፈው ትንቢት እንዲፈጸም ይህ የበቀልና የቅጣት ጊዜ ነው... ከእነርሱም ብዙዎች በሰደዱ ይገደላሉ፤ ሌሎችም ተማርከው ወደ የአገሩ ይመለሳሉ...» (ሉቃስ 20:20-24)። ከዚህ መመሪያ የተነሣ የአይሁድ ክርስቲያኖች ቀድመው ሸሽተዋል፤ ወደ አሕዛብ ከተሞች በመሄድ ከተመዋል፤ በብዛት የለፈሩት በአሌክሳንደሪያ፤ በሊቢያ፤ በአንጻኪያ እና በምሥራቅ ዮርዳኖስ ነበር።» በማለት እማኝነቱን ያስጠራል። ይህ ዐመፅ በርካታ አሉታዊና አዎንታዊ ተጽዕኖዎችን አምጥቷል፡-

አንዱ፡- የኢየሩሳሌም መውደም ለአይሁዶችም ሆነ ለክርስቲያኖች የመነሻ ሰፍራነቱን አሳጣ። አይሁዶች ቤተ መቅደስ አጡ፤ ኢየሩሳሌም ሰቲክታዮቹ 300 ዓመታት ያህል ለክርስትና

ማዕከል ሳትሆን ቀረች፤ ከዚህም የተነሣ፤ ከአሕዛብ ጋር የመተሳሰር አማራጭ መጣ፤ ይህም በበጎ ጎነ ተመዘገበ።

አንዱ፡- የአይሁድ ክርስቲያኖች ከቀናተኞች ጎን እስመቆምና ይሁዲነትን ንቀው ገለል ማለታቸው በአክራሪ እይሁዶች ዘንድ እውነተኛ ጠላቶች አድርጎ ፈረጃቸው። በዚህም በክርስትና እምነት ተከታዮች እና በአይሁዶች መካከል ሰፊና ዘላቂ ልዩነት ተፈጠረ።

አንዱ፡- የዐመፀ በሮማውያን አሸናፊነት መደምደም የቀናተኞችን፤ የሰዱቃውያንን (በእመራሩ እና በቤተ መቅደስ ላይ ጎላፊነት አላብን ባዮችን)፤ የካህናትን፤ የእገዛ ሂደት ከውድድሩ ጡጭ አደረገ። በትይዩ ፈረሳውያን ከሰፊው እይሁዶች ጋር ተያያዥ ስለሆነ፤ ብቸኞቹ የሕዝቡ መሪዎች ሆኑ፤ ሕጉን ያለ ተቀናቃኝ ማስተማር ያዙ። ከዚህም የተነሣ በየትኛውም ምክራብ የአይሁድ ክርስቲያኖች የሆኑ ሁሉ ለጸሎት ብቅ እንዳይሉ ተወገቡ።

ለመጥምቁ ዮሐንስ እና ለኢየሱስ የጆሊፊስ ምስክርነት

በ36 ዓ.ም. የሔሮድስ ጦር የተፈታው በአረብ ንጉሥ በተመራው ሠራዊት ነበር። የዚህ ሽንፈት መንሥኤው እግዚአብሔር ነበር። መጥምቁ ዮሐንስ ሕዝቡን በቀና መንገድ በመምራት ለንስሐ እና ለጥምቀት በማብቃት ዓለሙ ሁሉ እንደ ተከተለው ሔሮድስ ሊያውቅ ደነገጠ፤ ድንጋጤው ፍርሀትን በእግዛቡ ላይ ፈጠረ፤ የመጥምቁ አመራርና የሕዝቡ ቁጥር በየጊዜው እየጨመረ መሄድ መንግሥቱን ሊያሳጣው እንደሚችል አመነ። ለዚህም መፍትሔው ሰብሳቢ በመፍጠር፤ «ከዘገየ የግድየለሽነት ውርደት ቀድሞ የተወሰደ እርምጃ አማራጭነቱን በማመን» መጀመሪያ ወደ ዙባያ፤ ከዚያም ለመሞቱ የሚያበቃን ዘዴ ቀይሶ አስገደለው። ይህም በሔሮድስ ላይ የሆነው የእግዚአብሔር ቁጣ ስለ እግዚአብሔር፤ ስለ ሔሮድስ እና ስለ መጥምቁ በተጻፈው ድርሳናት ተዘርዝሯል።

ኢየሱስን በተመለከተ፤ «በሰዎች ሁሉ የተወደደ፤ ተእምራትን በማድረግ እና በማስተማር ስሙ የገነነ ሰው ነበረ። እይሁዶች ብቻ ሳይሆኑ፤ እረማውያን ከእርሱ ሊማሩና ሊፈወሱ ከሩቅ አገራት ይመጡ ነበር። ጴላጦስ ይህን እንቅስቃሴ በመፍራት ኢየሱስን አስገድሏል። ጌታቸውን ይወዱ የነበሩት ግን በሞቱ እና በቀብሩ ላይ ተገኙ። እርሱም በሦስተኛው ቀን በመነሣት ከእነርሱ ጋር ሆነ። ጋላም አምነው የተከተሉት በስሙ በመጠራት ክርስቲያኖች ተባሉ» ሲል ጻፈ። ይህም ምስክርነቱ በእንዳንዶች ዙንድ ጸሐፊው ክርስቲያን ሳይሆን አልተረም የሚል ግምትን ፈጠረ። (Josephus-Antiquities of the Jews, Book 18, Chapter 2)

ምዕራፍ አምስት

የፈለገኞች ስደት፤ የእምነቱ ዐቃቢያን

ሐዋርያት ወደ ጌታ እንደ ተለበሰቡ ቀጥለው ፈለጋቸውን የተከተሉት ክርስቲያኖች ፈለገ ሐዋርያት (የሐዋርያት ዱካ) ተብለው ይጠራሉ (Apostolic Fathers)።

እነዚህ ወገኖች በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ወንጌልንና መልእክቶችን ከጻፉት ሐዋርያት ጋር ትውውቅ ወይም ንኪኪ ያላቸው ናቸው።

በትይዩ ከ2ኛው ክፍለ ዘመን እስከ 6ኛው ክፍለ ዘመን ባለው ክልል ውስጥ የክርስትናን አውነት ለመግለጽ የበረቱ ታሪክ ጸሐፊያን፤ የሥነ መለኮት መምህራን እና ዐቃቤ ክርስትና የነበሩት የቤተ ክርስቲያን አባቶች (Church Fathers) ተብለው ይጠራሉ።

የፈለገ ሐዋርያት የዘመን ክልል ከ95-140 ዓ.ምን ያካልላል። በዚህ ክልል ውስጥ የነበሩ ለሙጥሩዎችንና፤ ለነዶችን በኖሙናነት ማንሣት ተገቢ ነው።

የሮሙ ቀለሚንጦስ (Clement of Rome)፡- «የቀለሚንጦስ ደብዳቤ» ከተሰኘው ጽሑፍ ብዙ ቁም ነገሮች ይለቀማሉ። በሮም ቤተ ክርስቲያን በመጋቢነት ያገለግል የነበረው ቀለሚንጦስ፤